

Karhun jäljillä Kuusamossa

**paikallisidentiteetin vahvistaminen
soveltavan kuvataiteen keinoin**

Jonna Kalliomäki
Pro gradu -tutkielma
Lapin yliopisto
Taiteiden tiedekunta
Soveltava kuvataide ja luontokuvaus
2019

Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Karhun jäljillä: paikallisidentiteetin vahvistaminen soveltavan kuvataiteen keinoin

Tekijä: Jonna Kalliomäki

Koulutusohjelma/oppiaine: Soveltava kuvataide ja luontokuvaus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 87

Vuosi: 2019

Tiivistelmä:

Tutkimuksessa tarkastelen karhuun liittyvää symbolista merkitystä Kuusamossa taideperustaisen toimintatutkimuksen ja paikantutkimuksen avulla. Aihe on kiinnostava alueiden paikallisidentiteetin vahvistamisen ja soveltavan taiteen näkökulmasta. Tutkimus selvittää miten Kuusamoa ympäröivät erityispiirteet voidaan muuttaa seutua tukevaksi voimavaraksi yhteisöllisten taidetoimintojen avulla.

Tutkimustehtävänäni oli tuoda karhun merkitykset esille Kuusamossa taiteen keinoin, yhteistyössä alueen asukkaiden ja toimijoiden kanssa, tarkoituksena vahvistaa alueen paikallisidentiteettiä. Toiminnalliset osiot toteutettiin kesällä 2018 Kuusamossa.

Tutkimusaineistoni koostuu tutkimuspäiväkirjasta, äänitallenteista ja prosessin eri vaiheissa taltioidusta kuva-aineistosta.

Tutkimukseni osoitti, että soveltavan taiteen avulla voidaan tuoda alueelle merkittävät asiat näkyväksi yhteisötaiteen keinoin. Jotta tietyn alueen paikallisidentiteetti vahvistuu, tulee yhteisökeskeisen taidetoiminnan olla jatkuvaa ja synnyttää paikkasidonnaisia käytäntöjä.

Avainsanat: soveltava taide, yhteisötaide, luontokuva, ekosysteemipalvelut, taideperustainen toimintatutkimus, paikallisidentiteetti, paikantutkimus, karhu, Kuusamo

University of Lapland, Faculty of Art and Design

The title of the pro gradu thesis: On the bear tracks in Kuusamo: strengthening the local identity with applied visual arts

Author: Jonna Kalliomäki

Degree programme / subject: Applied Visual Arts and Nature Photography

The type of the work: pro gradu thesis

Number of pages: 87

Year: 2019

Abstract:

The research examines the symbolic significance of bear in Kuusamo through art-based action research and place study. The topic is especially interesting from the point of view of strengthening the local identity using applied visual arts. The study explores how Kuusamo's special local features can be transformed into a resource that supports the region, using community art as a tool.

The aim of the research was to bring out the meanings of the bear in Kuusamo by means of art, in cooperation with the inhabitants. The goal of this study was to strengthen the local identity of the area. The actions were carried out in the summer of 2018 in Kuusamo.

My research material consists of a research diary, audio recordings and image data gathered at different stages of the process.

My research shows that applied visual arts – and especially community art – can be a powerful tool in highlighting a region's significant local features. In order to strengthen the local identity of a particular area, community-based artwork must be continuous and create site-specific practices.

Keywords: applied visual arts, community art, nature photography, ecosystem services, art-based action research, local identity, bear, Kuusamo

Sisällys

1. JOHDANTO.....	5
2. KONTEKSTI.....	8
2.1.Soveltavaa kuvataidetta luontokaupungin reunalla.....	8
3. LUONTOKUVAUSTA YHTEISÖTAITEEN KEINAIN.....	13
3.1. Soveltava taide.....	13
3.2. Luontokuvaus.....	17
3.3. Ekosysteemipalvelut – kestävä kehitys.....	20
3.4. Taiteella osallistaminen – yhteisötaide.....	24
4. METODOLOGISET VALINNAT.....	30
4.1. Taideperustainen toimintatutkimus.....	30
4.2. Paikantutkimus soveltavassa kuvataiteessa.....	34
4.3. Tutkimuksen aineisto ja analysointitapa.....	37
5. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	39
5.1. Paikantutkimuksen keinoin karhun jäljille.....	39
5.2. Karhun myyttinen matka jääkaudelta nykypäivään.....	43
5.3. Taideperustaisen toiminnan järjestäminen.....	46
5.3.1. Kolmen toiminnan kokonaisuus.....	46
5.3.2. <i>Yhteinen taival</i> – osallistava taidetyöpaja kansallismaisemassa..	48
5.3.3. <i>Karhun jälki</i> – teemanäyttely luontokuvakeskuksessa.....	56
5.3.4. ”Kuusamosta meikä räppää kuin matofaking Danni”.....	64
5.3.5. <i>Kuusamo Bear Stories</i> – kolme tapaa soveltaa taidetta.....	70
5.3.6. Tuloksia ja kehittämissuhteita uusille karhun jäljille.....	72
6. POHDINTAA.....	76
7. LÄHTEET.....	79

1. JOHDANTO

Siinä se nyt oli, 500-kiloinen, Kuusamon tunnetuin hahmo, lekottelemassa puun alla kauniina kesäpäivänä. Vaikka opas kuinka yritti maanitella Juusoa herkuilla, ei karhu jaksanut nousta tervehtimään vierailijoita. Olin seurannut Juuson elämää vuodesta 2010. Silloin näin ensimmäistä kertaa Joonas Berghällin ja Mika Hotakaisen ohjaaman dokumenttielokuvan *Miesten Vuoron*, jossa Juuso innostui rikkomaan kohtauksen päätteeksi pihapöydän. Seitsemän vuotta myöhemmin seisoin Kuusamon Suurpetokeskuksen pihalla katselemassa tuota samaista karhua, Juusoa. Olin ensimmäistä kertaa Kuusamossa.

Eläintieteen dosentin Antero Järvisen (2000) mukaan eläimillä ja luonnolla on merkittävä kulttuurirooli ihmisten henkisen kehityksen suhteen. Olemme vuosituhansien aikana tarkkailleet luontoa ja sen kiertokulkua. Taivaankappaleet, kasvit ja eläimet ovat olleet meidän oppaina ja johdattaneet meidät pyyntipaikoille ja runsaille kala-apajille. ”Kulttuurissa on luontoa ja luonnossa kulttuuria”. Yhdysvaltalainen kirjailija, taidekriitikko ja kuraattori Lucy Lippard (1997) toteaaakin, että sanalla kulttuuri ymmärretään jotakin mikä määrittää paikkaa ja sen merkitystä meille. Yhtä lailla kuitenkin itse paikka määrittää kulttuuria. (Lippard, 1997, s. 11). Silti Järvisen mukaan eläinten keskeinen kulttuurimerkitys on jäänyt meiltä vuosien saatossa unohduksiin. (Järvinen, 2000, s. 13.)

Kaksi kirkasta tähtikuviota erottuu taivaalta, Iso Karhu (Ursa Major) ja Pieni Karhu (Ursa Minor). Jo antiikin historian kirjoituksissa pohjoista kuvattiin alueena, joka sijaitsee ison karhun tähdistön alla. Taivaan karhujen alla olimme karhukansaa. (Pentikäinen, 2005, s. 9, 55; Järvinen, 2000, s. 103.) Karhuun liittyvät myytit ja rituaalit kuuluivat elämään, eikä karhun nimeä tullut koskaan mainita, sillä karhu oli pyhä. Tutkimuksessa sukellan menneisiin päiviin ja tarkastelen mitä myyttinen karhukulttuuri pitää sisällään, mitä se merkitsee meille tänä päivänä ja miten voimme sen avulla kehittää toimintaympäristöämme. Viitekehys tutkimuksessani on soveltavassa kuvataiteessa ja yhteisötaiteessa. Edellytyksenä soveltavan taiteen

toiminnalle on taiteilijan tiivis yhteistyö ihmisten ja yhteiskunnan eri sektorien kanssa (Huhmarniemi & Jokela, 2018, s. 116).

Tarkastelen karhuun liittyviä ilmiöitä Kuusamossa taideperustaisen toimintatutkimuksen ja paikantutkimuksen avulla. Kuusamo ja karhut ovat aina assosioituneet mielessäni yhteen ja kokemuksemme paikasta ovatkin yhä enemmän median välittämiä mielikuvia. (Seppänen, 2005 s. 93). Muuttaessani Kuusamoon, halusin lähteä tutkimaan tämän miellelyhtymän paikkaansa pitävyyttä kartoittamalla paikan, objektiivisen, tekstuaalisen, subjektiivisen ja sosiokulttuurisen tilanteen. Lippard (1997) huomauttaa, että joka kerta kun tulemme uuteen paikkaan, meidän läsnäolomme sulautuu sen osaksi ja muuttaa sitä. Jokaisessa tilanteessa myös meidän roolimme on erilainen. (Lippard, 1997, s. 6.) En ollut enää satunnainen matkailija vaan roolini oli olla tutkija, havainnoija, suunnittelija ja kehittäjä.

Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen lehtori Maria Huhmarniemen mukaan taiteellisessa tutkimuksessa taide on tutkimusprosessin ja -menetelmän olennainen osa. (Huhmarniemi, 2011, s. 28–29.) Cecilia von Branderburgin (2008, s. 4) Opetus- ja kulttuuriministeriölle tekemässä tutkimuksessa selviää, että taiteen limittäytyessä taloudelliseen toimintaan, paikalliseen kehittämistyöhön ja muihin yhteiskunnan palveluihin taiteen soveltava käyttö ja taiteelliset tutkimusmenetelmät tukevat hyvinvointia ja tarjoavat uusia kestävän kehityksen mukaisia toimintamalleja ja konsepteja.

Tätä ajatusta tukee Maija Anttilan (2008) tutkimus siitä, kuinka suomalainen pikkukaupunki Kankaanpää on muuttunut maalaiskylästä taidekaupungiksi. Tutkimuksessa hän avaa kuinka Kankaanpää on taiteen avulla profiloitunut taidekaupungiksi ja mikä on vaikuttanut tähän kulttuuriseen ja fyysiseen muutokseen. Hän tutkii, kuinka taiteen läsnäolo näyttäytyy kaupungissa ja taiteen elementit voivat muodostua symboleiksi ja näin vahvistaa yhteisön yhteenkuuluvuuden tunnetta ja sosiaalista identiteettiä. Hänen mukaansa juuri mielikuvat ja tarinat vaikuttavat toisiinsa vuorovaikutteisella tavalla ja kaupungit, joilla on kertoa kiehtovin ja omaperäisin tarina, menestyvät. Nykytaiteen suuntautuminen yhteisöllisyyteen on ollut näkyvä tekijä Kankaanpäässä. Profiloitumista on tukenut myös paikkakunnalla sijaitseva taidekoulu ja vuosittaiset kesänäyttelyt. (Anttila, 2008.)

Tutkimuksessa haluan selvittää, millainen kulttuurinen tausta karhulla on ja miten se näkyy Kuusamossa. Haluan myös syventyä siihen, miten Kuusamon tunnuseläintä, karhua, voitaisiin käyttää paikallisen identiteetin ja sosiaalisen pääoman vahvistamiseen yhteisötaidetta hyödyntäen. Pohjoiseen ympäristöön sijoittuva Mirja Hiltusen *Utsjoen Tulikettu* -hanketta (2004-2006) voidaan pitää yhtenä esimerkkinä tutkimuksesta, jossa luonnontieteet ja yhteisötaiteelliset menetelmät luovat toimintaympäristön. Hiltusen tapaan olen kiinnostunut siitä, miten yhteisöjä ympäröivät erityispiirteet voidaan muuttaa taiteen avulla niitä tukevaksi voimavaraksi. (Hiltunen, 2009, s. 45.)

Projektin suunnittelu ja toteutus tulevat nojaamaan soveltavan kuvataiteen käsitteeseen, jolla tarkoitetaan taidetta, joka toteutuu yhteistyössä alueen tarpeita palvellen (Huhmarniemi, 2012, s. 28–31). Tutkimuksen muita keskeisiä käsitteitä ovat luontokuva, ekosysteemipalvelut ja yhteisötaide. Tavoitteenani on ymmärtää karhun synnyttämiä merkityksiä ja synnyttää paikkasidonnaisia käytäntöä Kuusamoon soveltavan taiteen avulla.

2. KONTEKSTI

2.1. Soveltavaa kuvataidetta luontokaupungin reunalla

Opetus- ja kulttuuriministeriön (2017) selvityksen mukaan taide- ja kulttuurialojen koulutus kehittää niin taidetta kuin yhteiskuntaakin. Korkeasta kulttuuristaan tunnetussa Suomessa luovat alat muodostavat merkittävän osan kansantaloudesta. Luovuus on elinehto innovaatioille ja innovaatiot toimivat uuden luomisen katalysaattoreina. Työllisyyden ja yritysten menestyksen näkökulmasta aineettomat arvot, kuten luovuus ovat merkittävässä roolissa nyky-yhteiskunnan teknologisessa muutoksessa. Taloudellisen arvon ja kasvun luomiseksi luovaa osaamista pitää kuitenkin osata hyödyntää. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2017, s. 26, 2018, s.21.) Usein luovan alan toimijoiden potentiaali jää huomaamatta, eikä siltaa taiteilijan ja elinkeinoelämän väliselle yhteistyölle osata rakentaa.

Hain opiskelemaan Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan järjestämään soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelmaan, koska halusin löytää uusia luovan alan toimintamalleja. Aikaisempi kuvataiteilijan ammattitutkinto oli luonut puitteet taiteelliselle työskentelylle ja ajattelutavalle, mutta koin, että toimin paremmin perinteisen kuvataiteilijan roolin ulkopuolella.

Suurin osa luovan työn tekijöistä ja kulttuurialan toiminnoista sijoittuu pääkaupunkiseudulle. Alueen kehityksen näkökulmasta luovan alan puuttuminen haja-asutusseuduilta heijastuu alueen kasvumahdollisuuksiin ja hyvinvointiin. Soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen koulutus on sijaintinsa puolesta ainutkertainen koulutusohjelma. 2017 alkaneen kaksivuotisen maisteriohjelman fyysinen opetuspaikka sijaitsee Kuusamo-opiston tiloissa, Kuusamossa. On todettu, että luovien alojen toimijoilla on myönteinen vaikutus omaan elinympäristöönsä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 23.) Kuusamossa sijaitsevan soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen koulutusohjelman tarkoituksena onkin vastata alueen hyvinvointiin ja kasvavan matkailun synnyttämiin tarpeisiin (Soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelma, 2019).

Pyrittäessä parantamaan Suomen elinkeinorakennetta ja kilpailukykyä on kyettävä hyödyntämään aineetonta pääomaa ja luovia aloja osana taloudellisia arvoja ja taloutta (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2017, s. 20). Branderburgin (2008, s. 8, 27) mukaan kulttuuri vahvistaa yhteisöjen sosiaalista pääomaa, joka on yksi keskeinen ihmisten hyvinvointia ja paikallistalouksien menestystä selittävä tekijä. Alueen ainutlaatuiset arvot, kuten luonto, kulttuuri, tapahtumat ja perinteet ovat merkityksellisiä alueen kyläyhteisöille ja sitä kautta avainasemassa myös kehityshankkeissa. Kuusamo paikkana tarjoaa monimuotoisen luonnon erämaa-alueineen ja Kuusamo-opistolla, jossa koulutuksen lähiopetus järjestettiin, on pitkät perinteet luontokuvauksen saralla. Koulutusohjelman tavoitteena on ollut tutustua luontokuvauksen ja soveltavan kuvataiteen eri käyttötapoihin hyödyntäen kestävän matkailun periaatteita ja luonnon tarjoamia ekosysteemipalveluita (Soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelma, 2019).

Opinnoissa on painotettu luontokuvausta monipuolisena ilmaisuvälineenä, ei vain luontovalokuvan näkökulmasta. Muutin Kuusamoon koulutuksen alkaessa syksyllä 2017. Koulutusta edeltävän ajan olin asunut seitsemän vuotta Helsingissä kerrostalossa. Muuton myötä luontoyhteys vahvistui. Luonnon hiljaisuus, puun rätinä, nuotion tuoksuiset hiukset ja innostus retkeilyyn ja hiihtoon heräsivät eloon uudessa ympäristössä. Tutkija Seija Keskitalo-Foleyn (2006) mukaan paikkasuhdetta luontoon tarkastellaan usein objektiivisesti, mutta se voidaan ymmärtää myös subjektiivisesti. Ajatellaan, että luonto on ihmisen aikaansaaman vastakohta, ulkopuolinen asia. Luontosuhteesta subjektiivisen tekee meidän läsnäolomme ja toimintamme siellä. Lähdemme kokemaan ja tutkimaan luontoa subjektiivisella näkökulmalla käyttämällä aistejamme. (Keskitalo-Foley, 2006, s. 134.) Koulutuksesta valmistunut taiteen maisteri ymmärtää luontokuvauksen ja soveltavan kuvataiteen monet eri käyttötavat ja erityispiirteet (Soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelma, 2019).

Verkostoituminen eri alojen toimijoiden kanssa ja kyky soveltaa luontokuvauksen erityisosaamista luonto- ja hyvinvointimatkailun kehittämisessä ovat koulutuksen keskiössä. Branderburg (2008) toteaaakin, että taideyliopistojen tulisi käynnistää erilaisia poikkitieteellisiä- ja taiteellisia maisteriohjelmia, jotka hyödyntävät soveltavan taiteen käytäntöjä. Tämä vahvistaisi alaan liittyvää tutkimusta ja kehittäisi taiteen soveltavia menetelmiä edelleen. (Branderburg 2008, s. 14.)

Koulutus on toteutettu Lapin yliopiston ja Kuusamo-opiston yhteistyönä. Rahoittajina koulutusohjelmalla toimivat Euroopan Sosiaalirahasto (ESR) ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus. Osarahoittajia ovat Kuusamon kaupunki, Kuusamo-opisto ja Lapin yliopisto. Koulutus pyrkii vastaamaan niihin tarpeisiin mitä alueen kasvava matkailu ja hyvinvointi vaatii. (Soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelma, 2019.) Opetus- ja kulttuuriministeriön (2018, s. 9) *Taide- ja taiteilijapolitiikan suuntaviivat -työryhmän* esityksen mukaan taide tulisi nähdä osana elinkeinotoimintaa, sillä se lisää hyvinvointia, kasvua ja innovatiivisuutta. Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa tulisikin tunnustaa taiteen erilaiset vaikutukset.

Vaikka Kuusamon elinkeino nojautuu mitä kasvavin määrin matkailuun, niin koen, että taiteen tuottavuus alueelle tulisi mitata asukkaiden hyvinvoinnin ja viihtyvyyden näkökulmasta. On todettu, että taiteella ja kulttuuritoiminnalla on yhteys työkyvyn ylläpitämiseen, terveyteen ja kokemukseen paremmasta elämästä. Sosiaalisen pääoman kasvu on myös yksi koulutuksen tavoitteista. Kasvu, joka palvelee pelkästään matkailijoita köyhdyttää alueen kulttuurillista rakennetta ja näin ollen heijastuu myös infrastruktuuriin. Tämä on nähtävillä jo Kuusamon keskustassa tyhjinä liiketiloina. Kulttuurin avulla voidaan vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteisöjen elinvoimaisuus ja kulttuurista saatava sosiaalinen pääoma on keskeinen tekijä paikallistalouksien menestyvyydessä. (Branderburg, 2008 s. 8, 24.)

Pohjoisen matkailun runsaan kasvun myötä myös taiteen merkitys kasvaa ja soveltavalla kuvataiteella on tärkeä rooli toimia vuoropuhelussa asukkaiden, matkailijoiden, toimijoiden ja ympäristön kanssa. Näin vahvistetaan alueen kulttuuriperintöä ja sitä kautta alueen elinvoimaisuutta. Taiteen avulla voidaan luoda paikkaan merkityksiä ja vahvistaa kokemuksellista suhdetta omaan asuinympäristöön (Bardy, Haapalainen, Isotalo & Korhonen, 2007, s. 10).

Kainuun maakunnassa toteutettiin tutkimushanke *Kulttuurin työllistävyys ja sosioekonominen merkitys maaseutualueelle – Kainuu case* vuosina 2000–2001, jossa tutkittiin kulttuurin vaikutusta alueelle. Tutkimustuloksista selvisi, että kuntalaisille tuotettava kulttuuritoiminta turvaa yleisen viihtyvyyden ja hyvinvoinnin. Samalla se luo myönteisen imagon, joka houkuttelee muuttajia ja hillitsee poismuuttoa.

Kulttuuritapahtumien nähtiin tukevan myös matkailua ja tuovan vierailijoita maakunnan ulkopuolelta. (Karppinen & Poranen, 2001, s. 62–78.)

Kuvataidekasvatuksen professorin Timo Jokelan (2013, s. 14) mukaan pohjoisen Suomen näkökulmasta tärkeimmät soveltavan kuvataiteen alat ovat paikkasidonnainen julkinen taide, yhteisötaidetyöpajat ja taideopetuksen ja soveltavan taiteen välinen tila. Paikkasidonnaisen taiteen tapaan, soveltavassa taiteessa taiteilijan tulee tuntee ympäristö missä hän toimii. Oma tutkimusprojektini *Kuusamo Bear Stories* lähtee liikkeelle paikan kartoituksesta. Teokset toteutettiin yhteistyössä, osallistaen, paikallisten asukkaiden, matkailijoiden ja muiden toimijoiden kanssa kesällä 2018.

Paikkasidonnaisessa soveltavassa taiteessa on tärkeää toimia paikasta käsin, kunnioittaen paikan henkeä ja historiaa. Taiteilijan tunnistettua nämä voidaan lähteä kehittämään ja vahvistamaan aihetta ja aluetta soveltavan taiteen kautta. Projektini tulee liittymään kulttuuriperintöön ja paikalliseen symboliin, Kuusamon tunnuseläimeen karhuun. Jokelan (2013) listauksen mukaan tämä on yksi kehityskohde missä paikkasidonnaista soveltavaa taidetta voidaan käyttää hyödyksi. Toinen kehityskohde on matkailureittien varrelle rakennetut teokset, jossa soveltava taide kehittää ja tukee alueen matkailua vahvistaen kulttuurillista identiteettiä. (Jokelan, 2013, s. 10–21.)

Tutkimuksessa tulen tutustumaan muun muassa Suomen suosituimman vaellusreitit, Kuusamossa sijaitsevan Karhunkierroksen reittiin. Lippardin (1997, s. 17) mukaan fyysinen kokemus paikassa ja sen konkreettinen kokeminen kävellen tarjoaa ainutlaatuisen tavan aistia paikan henkeä ja sukeltaa sen maanalaiseen historiaan. Paikan näkymätöntä kertomusta värittää meidän henkilökohtainen kokemuksemme ja toimintamme siellä. Taiteeseen perustuva matkailuympäristöjen ja -palvelujen kehittäminen voikin sisältää paikallisten tarinoiden ja kulttuuriperinnön esiin nostamista (Jokela, Huhmarniemi, Haataja & Issakainen, 2018, s. 12).

Suomi tunnetaan omaleimaisesta kulttuuristaan, jonka erityispiirteet jakaantuvat myös alueittain. Paikalle ominaiset, kulttuuriset erityispiirteet ovat yksi matkailun vetovoimatekijöistä. Kasvun potentiaali nähdään matkailun ja luovien alojen rajapinnassa, jolloin myös alueen elinvoimaisuus lisääntyy uusien kulttuurimatkailijoiden myötä. Luovien alojen tuotannollinen toiminta kuitenkin

keskittyy erityisesti eteläiseen Suomeen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 26.) *Gateway to Kuusamo Lapland* -hankkeen yksi päätavoitteista on saada 100 000 vuosittaista lentomatkustajaa Kuusamon lentokentälle vuoteen 2020 mennessä ja lisätä ulkomaalaisten matkailijoiden yöpymistä Koillismaalla (Ruka-Kuusamo Matkaily ry, 2019). Vastaava matkailijoiden kasvuun tähtäävä toiminta kattaa koko pohjoisen Suomen. Olisi suotavaa, että luovien alojen tuotannollinen toiminta ja koulutus pysyy näillä alueilla. Luovat poikkitieteelliset ja -taiteelliset koulutusohjelmat mahdollistavat sen, että alueelta löytyy osaamista, jonka avulla voidaan rakentaa sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävää toimintaa.

3. LUONTOKUVAUSTA YHTEISÖTAITEEN KEINOIN

3.1. Soveltava taide

Taiteen luonne muuttui vuonna 1970 postmodernismin myötä. Se tuli näkyvämmäksi käsitetaiteen, performanssien, prosessitaiteen ja maataiteen myötä. Maisemasta oli tullut taiteellisen ilmaisun väline, mutta eri tavoin kuin se oli totuttu taiteessa näkemään. (Honour & Fleming, 2001 s. 852.)

Ajatuksia herättävät käsitteelliset teokset herättivät myös yleisön. Taidehistoroitsija-teoreetikko Grant Kesterin (2004) toteakin taiteilijoiden hakeneen suurempaa vuorovaikutussuhdetta katsojan kanssa installaatioiden ja performanssien kautta. Taidetta oli totuttu näkemään museoissa ja gallerioissa, mutta nyt taiteen esityspaikoiksi haettiin vaihtoehtoisia tiloja. Koettiin, että gallerian pieni, fyysinen tila oli rajoittava. (Kester, 2004, s. 9.)

Vaihtoehtoisia taiteen esityspaikkoja haetaan myös soveltavassa kuvataiteessa. Siinä taide nähdään pikemminkin vuoropuhelussa rakennetun ympäristön ja luonnon välissä kuin valkoisen kuution tarjoamissa puitteissa. Näin ollen paikan sosiokulttuurinen ja symbolinen moninaisuus on osa työn sisältöä ja määrittää sitä. Taiteilijan roolit vaihtelevat tutkijasta, suunnittelijaan ja uudistajaan. (Jokela, 2013, s. 14.)

Kuvataiteilijan rooli muihin ammattikuntiin verrattuna on hyvin epätyypillinen. Kaisa Herrasen, Pia Hounin ja Sari Karttusen (2013) Opetus- ja kulttuuriministeriölle tekemän selvityksen mukaan taiteilijan elanto koostuu usein eripituisista projekteista, tilaustöistä ja apurahajaksoista. Työllistymistä ja ansaintamahdollisuuksia on pyritty edistämään ja taiteilija voi toimia myös managerina, pedagogina tai tuottajana erilaisissa projekteissa. Selvityksen mukaan yksi mahdollinen suuntautumisalue on taiteen soveltava käyttö. (Herranen, Houni & Karttunen, 2013, s. 5, 14.)

Käsitteenä, soveltava taide otettiin käyttöön ympäristötaiteen ja julkisen taiteen keskusteluissa 2000-luvulla. Se viittaa teoksiin, joilla on tehtävä, joka määrittyy paikan käytön ja tarpeiden mukaan. Soveltava taide käsitteenä ei liity pelkästään kuvataiteisiin vaan sitä voidaan käyttää kaikilla taiteen aloilla, päämääränä tuoda taide osaksi

ihmisten elämää ja arkea. (Huhmarniemi & Jokela, 2018, s. 114–116.) Soveltavassa taiteessa taidetta ei tehdä taiteellisten tavoitteiden saavuttamiseksi, vaan toimintaa voi tapahtua esimerkiksi yritysmaailmassa, tai sosiaali- ja terveysalalla. Uudet tehtävänkuvat edellyttävät taiteilijalta uudenlaista osaamista (Herranen, ym., 2013, s. 14).

Kuvataidealan tutkintoon johtavaa koulutusta voi opiskella Suomessa yliopistoissa, ammattikorkeakouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa. Herranen ja kollegoiden (2013) mukaan monet tutkimuksen kyselyyn vastanneet kuvataiteilijat olisivat kaivanneet koulutuksen jälkeen valmiuksia, joiden pohjalta ammattia voi käytännössä harjoittaa. Kysyttäessä kuvataiteilijoiden suhdetta taiteen soveltavaan käyttöön ei suhtautuminen kuitenkaan ole yksiselitteistä. Taiteen tekeminen ulkoisten intressien pohjalta koetaan ristiriitaisena ja taidetta halutaan tehdä omista lähtökohdista käsin myös taidetta soveltavissa hankkeissa. (Herranen, ym., 2013, s. 63.) Tarja Cronbergin (2010) Opetusministeriölle tekemässä selvityksessä taiteilijan toimeentuloon liittyen, esiin nousi samankaltaisia vastauksia. Taiteilijan työtä ei saanut määrittää markkinavoimat vaan taide koettiin itseisarvona sinänsä. Taide nähdään luovan talouden perustana. Ongelmaksi nousee kuitenkin taiteen muodollinen koulutus ja työmarkkinoiden kohtaaminen. Taiteenalojen oppilaitosten tavoitteet liittyvät taidemaailmaan ja opetustyö suuntautuu taidekentälle toimimisen malleihin. Näin ollen vuorovaikutussuhteet liike-elämän suunnalle puuttuvat täysin. Selvityksen mukaan toimeentulo luovilla aloilla, kuten kuva-, tanssi- ja valokuvataiteessa on erittäin huono. Kyse ei ole kuitenkaan siitä, että taiteilija ei haluaisi tehdä töitä. Hän on valinnut uran, jonka tietää olevan vaikea ja toimeentulon saaminen hankalaa. Cronbergin mukaan tällaista hengen paloa tulee tukea, ei tukahduttaa. (Cronberg, 2010, s. 16, 44.)

Käsite soveltava taide lanseerattiin valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman valmistelutyössä vuosina 2002 ja 2003 (Herranen, ym., s. 14). Se määriteltiin tarkemmin, kun Lapin yliopisto järjesti ensimmäisen Soveltavan kuvataiteen maisteriohjelman syksyllä vuonna 2011. Koulutuksen tavoitteena oli saada taide osaksi luovan talouden perustaa ja vastata yhteiskunnan luomiin tarpeisiin. Myös taiteilijoita koulutettaisiin toimimaan elinkeinoelämän eri sektoreilla, laajentaen kuvataiteilijan ammattikuvaa ja yhteistyötä, joka tähtää perinteisen taiteen kentän ulkopuolelle. Toimijoiden välinen heikko kommunikaatio oli Cronbergin selvityksen mukaan ollut

yksi keskeinen huolenaihe, kun puhuttiin luovasta taloudesta. Taiteilijoilta, kulttuuritoimijoilta ja yrityksiltä puuttui yhteinen kieli ja eivätkä ne olleet vuorovaikutuksessa keskenään. (Cronberg, s. 12.) Jokelan (2013) mukaan soveltavassa taiteessa taiteilijan roolina on toimia yhteiskunnallisena moniosaajana, jolla on valmiuksia työskennellä erilaisten sidosryhmien kanssa ja osallistua monialaisiin kehityshankkeisiin. Soveltavan kuvataiteen lähtökohtana toimii jokin tunnistettu tarve, joka määrittyy paikan sosiokulttuurisen ympäristö mukaan. Sosiaali- ja terveysalalla se voi tarkoittaa taiteilijan ohjaamaan taidetoimintaa, joka lisää ikäihmisten ja sairaiden hyvinvointia. Matkailukohteissa taas soveltavan taiteen yhteisötaideprojektit voivat lisätä luonnon ja rakennetun ympäristön välistä vuoropuhelua ja näin vahvistaa alueen elinvoimaisuutta. (Jokela, 2013; Huhmarniemi, 2012.) Uudet toimintamallit keskittyvät kaivattujen vuorovaikutussuhteiden parantumiseen ja pakottavat aloja uusiutumaan.

Luovuutta ei voi suunnitella vaan sen yksi edellytys on avoimuus. Taiteen merkitys luovasta taloudesta puhuttaessa onkin ylittää rajoja ja ennakoida tulevaa. (Cronberg s. 10, 42.) Samoihin aikoihin, kun maa- ja performanssitaiteilijat hakivat taiteen esityspaikkoja galleriatilojen ulkopuolelta 1960–1970 -luvulla alettiin puhumaan paikan merkityksestä suhteessa taiteeseen. Teos ei ollut enää vain objekti vaan se määrittyi ympäristönsä kautta. Syntyivät käsitteet paikkasidonnainen taide ja ympäristötaide. Paikassa toimiminen vaatii taiteilijalta paikan tuntemusta, sillä paikat muodostuvat ihmisistä ja heidän kulttuuristaan. Ja taide, joka sivuuttaa sen, sivuuttaa silloin myös yleisönsä. (Lippard, 1997, s. 280.) Taiteilijan on siis pystyttävä analysoimaan paikkaan liittyvät fyysiset, fenomenologiset, narratiiviset ja sosiokulttuuriset merkitykset (Huhmarniemi & Jokela, 2018, s. 114).

Lippardin (1997) mukaan paikkaan sijoitettu taide luo erilaisen suhteen katsojan ja paikan välille. Se paljastaa paikasta uusia syvyyksiä. Paikkasidonnaisen taiteen tulisikin kytkeä asukas tai katsoja juuri siihen nimenomaiseen paikkaan, eikä sortua yleistyksiin. Sen tulisi olla myös helposti kaikkien koettavissa, osana asukkaiden arkipäiväistä elämää, tehden paikoista merkityksellisempiä niille, jotka paikoissa viettävät aikaa ja asuvat. (Lippard, 1997, s. 263.) Näin teokset tukevat kulttuurillista kestävyttä, eivätkä muodostu niin sanotuksi turistitaiteeksi.

Lippard toteaa myös, että itse teokset voivat muodostaa paikan itsessään. Hän nostaa esimerkiksi muistomerkit, jotka yleisesti toimivat referenssinä toisesta paikasta ja ajasta, mutta voivat Washington D.C:ssä sijaitsevan May Linnin Vietnamin sodan muistomerkin tapaan konkretisoitua uudeksi paikaksi. (Lippard, 1997, s. 107.) Näin epäpaikasta tulee paikka.

Huhmarniemen ja Jokelan (2018) mukaan, kun lähdetään kehittämään soveltavan taiteen avulla jo olemassa olevaa paikkaa voi taiteen avulla vahvistaa paikkakunnan imagoa ja tukea matkailumarkkinointia. Paikka ja paikannimet kätkevät taakseen tarinoita ja historiaa. Soveltavan taiteen avulla voidaan nämä tarinat tuoda näkyväksi eri taiteen muotoja hyödyntäen. Yhteistyö vaatii taiteilijalta uusia toimintatapoja ja oman taiteilijaroolin soveltamista. Perinteisesti taiteilija on nähty teosten toteuttajana, kun soveltavissa, paikkasidonnaisissa taiteen hankkeissa taiteilijan rooli on pikemminkin olla konsulttina. Konsulttina taiteilija tekee yhteistyötä esimerkiksi matkailuyrittäjien kanssa, toimien asiantuntijana, koordinoiden ja kuratoiden. (Huhmarniemi & Jokela, 2019 s.115–119.) Soveltavasta taiteesta puhuttaessa voidaankin ajatella, että kaikki on sovellettavissa palvelemaan tarkoitusta; oma rooli ja osaaminen, taiteen menetelmät ja lähtökohdat.

3.2. Luontokuvaus

Käsite luonto latinaksi *natura* on kreikkalaisen ajattelun luomus, jota on käytetty jo viisisataa vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Alun perin sana viittasi jonkin tietyn asian alkuperäiseen tilaan. Sanan merkitys on kuitenkin muuttunut ajan saatossa ja klassisen aikakauden aikaan sillä viitattiin koko maailman alkuperäiseen olemukseen. Luonnon kuvaaminen kertookin kunkin aikakauden ympäristösuhteesta. Oli se sitten harmonista, järjestäytyntä, viljeltyä maaseutua tai romantiikan aikaan villiä ja rönsyilevää, se on läsnä kaikkialla. (Leikola, 1997, s. 9–13; Haila s. 6–9.)

Tunteet nousivat järjen edelle romantiikan aikakaudella 1700-luvun lopulla ja se näkyi myös kirjallisuudessa ja kuvataiteissa. Aikakausi edisti myös luonnonsuojelullista ajattelua ja luonto koettiin itseisarvona. Ihmisen kädenjälki ei saanut siinä kuitenkaan enää näkyä ja luonto nähtiin haavoittuvaisena ja kulttuurin ulkopuolisena. (Leikola, 1997, s.9–13; Haila s. 6–9.) Taiteen tohtori Juha Suonpään mukaan koskematon maisema on harvinainen, mutta luontokuvaajien kansallisromanttisissa maisemakuvissa näyttäytyy hyvin yleisenä. Maisemasta rajautuu pois ihmisen läsnäolo. (Suonpää, 2001, s. 21–22.) Maisematutkija Mauno Häyrynen toteaa, että ympäristön kuvallisen esittämisen historia ei Suomessa ole kovin pitkä. Taiteellisen maisemankuvauksen lisäksi, ympäristöä on kuvattu maantieteellisiin ja sotilaallisiin tarkoituksiin. Maisema ei kuitenkaan ole aina pysyvä ja tämä vaikuttaa myös kansalliseen kuvastoomme. (Häyrynen, 2011, s. 23.)

Luontoa voidaan kuvata muun muassa kirjallisuudella, maantieteellä, maalaustaiteella, ja musiikilla. Usein luontokuvasta puhuttaessa tulee mieleen luontovalokuva. Ero luonnon kuvaamiselle taiteellisten normien kautta ja luontovalokuvan näkökulmasta on itseilmaisun vapaus. Luontovalokuvaa määrittää useat säännöt. Puhutaan luontokuvan aitoudesta. Aitous määrittyy usein luontokuvan kilpailukäytäntöjen kautta (Suonpää, 2001, s. 8–22). Vuoden luontokuva -kilpailun säännöissä luetellaan mikä kilpailuun lähetetyissä luontokuvissa on sallittua ja mikä ei. Esimerkiksi kuvissa esiintyvät luonnonvaraiset eläimet eivät saa olla vangittuja, eikä eläimiä saa ottaa kiinni tai siirtää. Myös kuvattujen kasvien, sienten ja lintujen tulee olla luonnonvaraisia. Maisemasarjaan voi osallistua maisemakuvilla, joissa pääosassa on suomalainen

luonto. Luontokuva saa olla vain kohtuudella käsitelty ja sen tulee olla mahdollisimman totuudenmukainen kuva tilanteesta. (Vuoden Luontokuva, 2019.) Luonnollinen luontokuva merkitsee pyrkimystä tiettyihin aiheisiin ja kuvausmuotoihin. Suonpään mukaan voidaan kärjistetysti puhua luonnottomuuksista, jolloin luontokuvien perimmäisenä tavoitteena ei ole tuottaa luonnollisuutta sellaisena, kun sen paikan päällä koemme. (Suonpää, 2001, s. 22.)

Se mitä ei luontokuvassa näy, on herättänyt keskustelua. Suonpää (2002) tutkimus suomalaisesta luontokuvauksesta raottaa raskasta esirippua ja valottaa valmiin kuvan kääntöpuolta. Hän ottaa esimerkiksi *Halkikorvan* tapauksen. Halkikorva oli yksi Suomen suosituimmista karhuista, luontokuvaajien suosikki. Karhu oli tunnistettavissa haljenneesta korvasta. Suosikkikarhun elämä maan päällä loppui kuitenkin metsästyskauden ensimmäisenä päivänä vuonna 1992, kun se ammuttiin. Karhun tarina kuitenkin jatkoi elämistään. Halkikorvasta syntyi kuvien lisäksi kertomuksia ja sitä hyödynnettiin useissa mainoksissa, sellaisissakin, jotka eivät liittyneet luontoon tai tukeneet perinteisiä luontoarvoja. Esimerkkinä Toyotan mainoskampanja vuonna 1992, jossa kuva Halkikorvasta ja teksti *Uutta puhdasta voimaa*, synnytti mielikuvan, että autoilu tukisi ekologisia arvoja. Tapaus osoittaa kuinka monenlaisissa yhteiskunnallisissa prosesseissa luontokuvaa tuotetaan. Suonpään pohtiikin, tehtiinkö luontokuvalla karhunpalvelus luontoa kohtaan. (Suonpää, 2002, s. 21–22.)

Luontokuvaaja tuottaa katsojalle kuvan luonnosta. Kirjailija ja valokuvaaja Antti Haataja on huolissaan ilmiöstä, jossa Suomen luonto näyttäytyy seesteisenä ja kuvankauniina, kun kulissien takana eläinlajit tuhoutuvat ja luonnon monimuotoisuus köyhtyy (Haataja, 2019). Suonpään (2002) mukaan huippulajeihin painottuva luontokuvien tuottama kuva luonnosta on kapea ja tuottaa ongelman ympäristön näkökulmasta. Huippulajeihin kuuluu muun muassa petoeläimet ja karhulla on merkittävä rooli lajistonsa suurimpana. Kuten *Halkikorvan* tapaus osoittaa, karhusta otetuilla kuvilla on hyötyä myös kulttuurisilla markkinoilla. (Suonpää, 2002, s. 25, 193.) Filosofian tohtori Jukka Sihvonen summaakin, että markkinahenkisen mediakulttuurin pyrkimys on inhimillistää eläintä. Puhutaan *antropoformismin* käsitteestä, joka tarkoittaa, että eläimelle annetaan inhimillisiä piirteitä ja ominaisuuksia. (Sihvonen, 2015, s. 84.)

Suomessa toimii 11 karhukuvaukseen profiloitunutta yritystä. Kaikki karhukojukuvaus yritykset sijaitsevat Itä-Suomessa, näistä kolme toimii Kuusamon alueella. Kuvauskojut ovat niin sanottuja piilokojuja, johon kuvaaja asettuu odottamaan, kunnes karhu haistaa sille asetetun haaskan ja saapuu kuvauspaikalle. Suonpää on itse kuvannut suurpetoja vuodesta 1990 lähtien. Hänen mukaansa kuvatodellisuutemme on rakentunut osaksi inhimillistä elämää. Ja kuten Halkikorvan tapaus osoitti, se muodostuu erilaisissa kulttuurisista käytännöistä ja merkityksistä. (Suonpää, 2002, s. 30.) Näin kuva luonnosta ei ole koskaan yksiselitteinen.

Suhteemme luontoon ja aikaan on muuttunut. Ympäristöpolitiikan professori Yrjö Haila toteaa, että luonnon kulttuuriset merkitykset ovat nähtävillä monenlaisissa tahoissa, mutta silti erottelemme luonnon ja luonnottoman, kuten luonnon ja kulttuurin toisistaan (Haila, 2004, s. 6). Erotteluun liittyy ihmisen ja eläimen välinen dualismi. Toisaalta yhtä lailla, kuten luonto on eläinten koti, on se myös meidän kotimme. Naturalistisen uskon mukaan myös ihminen kuuluu luontoon. Meidän ei tulisi lisätä siihen mitään vaan jatkaa sen prosesseja ja sopeutua niihin. (Lummaa & Rojala, 2015, s. 19; Kirkkopelto, 2015, s. 315.) Nykytaidemuseo Kiasmassa keväällä 2019 avautunut kokoelmanäyttely *Yhteiselo – Ihminen, eläin ja luonto* käsittelee taiteen kautta mahdollisuuksia elää kestävästi rinnakkain yhdessä toisten lajien ja ympäristön kanssa. Yksi näyttelyn teoksista on Kalle Hammin ja Dzamil Kamangerin *Emigranttitarha*. Teos esittelee 26 koriste- ja hyötykasvia, jotka ovat juurtuneet osaksi suomalaista kulttuuria. Kiasman amanuenssi Satu Oksanen pohtii näyttelystä julkaistussa artikkelissa ei-inhimillisen elämänmuodon tuomisen merkitystä museokontekstiin. Museon valo, lämpö ja kosteus ovat säädeltyjä ja seinät rajaavat ympäröivän maailman ulkopuolelle. Näin ollen Hammin ja Kamangerin teosten yksi osa, elävät kasvit tullaan esittämään kesällä Kiasman parvekkeella, missä niiden kasvu on mahdollista. (Oksanen, 2019, s. 72.) Yhteiselön rajat tulevat yllättävän nopeasti vastaan.

Taidetta ei rajoita kuitenkaan samat säännöt ja normit kuin perinteistä luontokuvaa. Taiteen perusolemuksen ydin on ilmaisun vapaudessa. Näin luovuudelle ja todenmukaisuudelle ei ole asetettu suuntaviivoja. Tutkimuksessani luontokuva muodostuu kuvataiteen ja yhteisötaiteen keinoin. Suonpään (2002, s. 193) mukaan luontokuva ei koskaan kuitenkaan ole pelkkä kuva vaan siihen kätkeytyy jotain näkymätöntä ja huomaamatonta.

Luontosuhteemme muuttuu koko ajan. Emeritusprofessori Anto Leikola (1997) toteaa, että kristinuskon myötä 1700-luvulla luonnon myyttinen merkitys alkoi kadota. Metsät ja suot raivattiin, eläimet nähtiin moraalisisina pahoina ja kunnioitus karhua kohtaan lakkasi. Näin ei ole kuitenkaan aina ollut. Leikolan rinnastaa meidät, suomalaiset, shamaanien perillisiksi ja näin ollen muinaisuskomme muistuttaa muiden pohjoisten kansojen uskomuksia. Näimme karhun pyhänä henkiolentona Amerikan alkuperäiskansojen tapaan ja suoritimme rituaalisia menoja ennen sen surmaamista. (Leikola, 1997, s. 75–77.) Suurin osa karhulle antamistamme nimistä liittyykin luontoon, metsään ja sen pyhyteen (Pentikäinen, 2005, s. 9).

Tutkimuksessani tarkastelen tämänhetkistä suhdettamme karhuun. Millaisia luontokuvia piirtey *Metsän Ukosta*, karhusta tänä päivänä ja millä tavoin taide avaa karhuun liittyvät kulttuurilliset merkitykset? Mikä merkityksissä korostuu ja voidaanko jotain tuoda näkyväksi soveltavan taiteen ja luontokuvan avulla? Kiasman intendentti Katri Kivisen (2019) mukaan taiteilijat ja taide voivat toimia oppaana, kun etsitään kestäviä tapoja lajien välistä yhteiseloä ajatellen. Tuomalla taiteen kautta esille tietoa liittyen kansanperinteisiin, luontosuhteisiin, henkiseen, ei-inhimilliseen tietoon voi taiteilija synnyttää uusia toimintamalleja. Perinnetiedon, rituaalien ja shamaanihakmojen avulla voidaan tuoda uudenlaista ymmärrystä lajien ja kulttuurin välille ja haastaa ajattelutapamme. (Kivinen, 2019, s. 114–116.) Koska luontokuva rakentuu meidän sille antamien merkitysten kautta, on meillä myös vastuu siitä, millainen kuva siitä muodostuu.

3.3. Ekosysteemipalvelut – kestävä kehitys

Koemme ympäristön paikkana, rajattuna alueena, kun taas luonto on kaikkialla. Lähtiessäni pohtimaan taidetta luonnon kautta, asetan myös ympäristön kautta toiminnalleni rajat. Näiden rajojen sisällä mahdollisuuksia soveltaa kuvataidetta on kuitenkin monia. Hailan (2002, s. 9) mukaan luontoon sisältyy kaikki ne prosessit, jotka ylläpitävät elämää maapallolla. Yksi mielenkiintoisemmista vaihtoehdoista on hyödyntää näitä luonnon ilmaisia ekosysteemipalveluita taiteessa. Lippard (1997, s. 18)

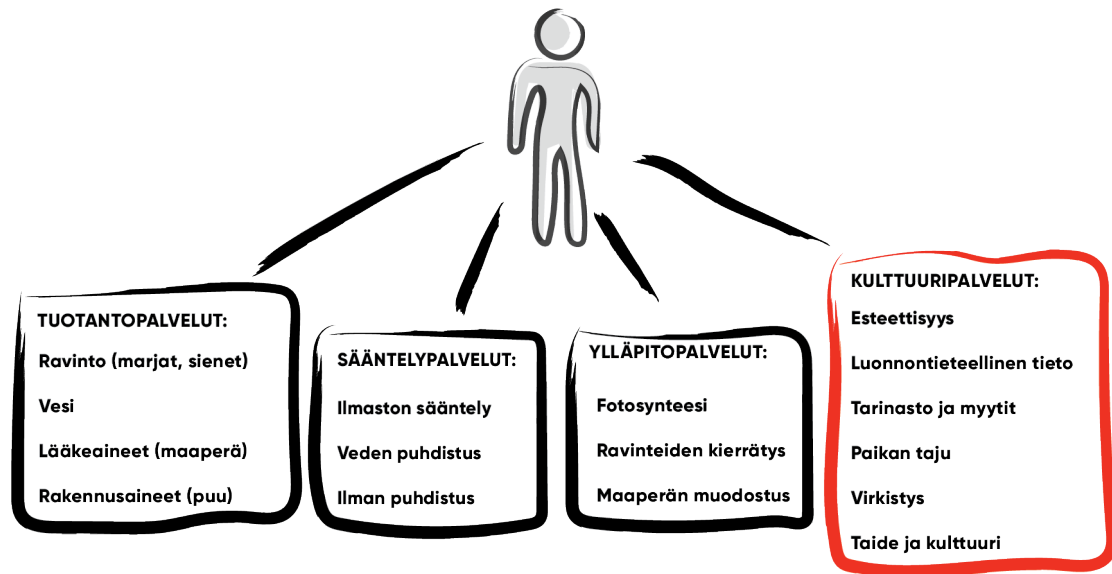
kiteyttääkin, että ihmisen luovuus on osa verkkoa, jonka muodostavat maa, historia, kulttuuri ja paikka. Luonto ei ole vain pelkkä maisema, se on myös erillisiä elementtejä kuten lunta, jäätä, revontulia, retkeilyä, virkistystä, sieniä, marjoja, äänimaisemia, vuodenaikoja, ilmavirtauksia, tuoksua, tarinoita ja eläimiä. Luonto voi olla myös rakennettu ympäristö, kuten puistot ja reitit. Kaikki nämä luonnon elementit myös ne immateriaaliset ovat hyödynnettävissä osana ympäristötaidetta, jota soveltava kuvataide tarkoituksenmukaisesti myös rajaa. Puhutaan paikkasidonnaisesta soveltavasta taiteesta, joka vastaa tietyn paikan tunnistettuun tarpeeseen. (Jokela, 2013, s. 14–15.)

Käsitteenä ekosysteemipalvelulla tarkoitetaan luonnon ihmiselle tuottamia, ilmaisia hyötyjä. Käsite luotiin lisäämään ihmisten tietoisuutta siitä, miten monin tavoin hyvinvointimme riippuu luonnosta. (Luonnontila, 2016.) Yhteiskuntatieteen tohtori Arto Naskali (2010) kirjoittaa, että luonnon merkitys ymmärrettiin jo Platonin aikoihin antiikin kreikassa, kun metsähakkuut aiheuttivat eroosion maaperään. Vasta 1980-luvulla ekosysteemipalveluiden käsite tuli osaksi tieteellisiä julkaisuja. Siitä lähtien ympäristötietoisuuden lisääntyessä käsite on otettu laajemmin käyttöön ja siihen liittyy monia määritelmiä ja merkityksiä. (Naskali, 2010, s. 34–35.)

Usein ekosysteemipalveluista saadut hyödyt ovat huomaamattomia. Ne voivat olla esteettisiä elämyksiä, joita koemme seisoessamme vaikuttavan maiseman tai luonnonmuodostelman edessä. Ne voivat olla aineellisia hyötyjä, kuten luonnon tarjoamat marjat ja sienet, joita saamme jokamiehen oikeudella poimia. Tai ne voivat olla myös aineettomia, kuten kirkas tähtitaivas, joka luo näyttämön revontulille, ilma, jota hengitämme tai linnun laulu, jonka kuulemme kevään saapuessa. Voidaan puhua myös kulttuurillisista ekosysteemipalveluista. Lucy Lippardin (1997, s. 33) mukaan jokainen maisema on hermeettinen kertomus, joka koostuu mytologiasta, historiasta ja ideologiasta. Karhutarinasto voidaan nähdä yhtenä tällaisena kulttuurillisena ekosysteemipalveluna, osana luontoa ja meidän kulttuuriperintöä.

Suomalaisen muinaisuskon mukaan luonto on täynnä henkiä ja myytit ovat sen ydintä. Elettiin luonnon armoilla ja uskomukset selittivät luonnonilmiöitä, pitivät yhteisön koossa ja turvassa ja ennustivat tulevaa. Suhteemme eläimiin on ollut esihistoriallisista ajoista lähtien kehityksemme keskipisteessä ja ruskeakarhu eniten kansanperinnettämme kartoittanut eläin. (Järvinen, 2000, s. 16; 26; 92.)

Maatalous- ja metsätieteiden tohtori Taneli Kolström (2010, s. 21) toteaa, että vaikka ekosysteemipalvelu -käsitteen taustalla on luonnontieteisiin perustuva ajatus, niin se voidaan tulkita ihmiskeskeiseksi.

Kuva 1. Kaavio: perustuu Pirjo Piesalan ekosysteemin ihmiselle tarjoamia palveluja -kaavioon. (Piesala, Luovasti luonnonvaroista, 2019).

Omassa tutkimuksessani ekosysteemipalveluiden tarjoamat aineettomat arvot sijoittuvat kulttuuripalveluihin. Kulttuuripalvelut ovat luontoon liittyviä ei-aineellisia arvoja, joita tyypillisesti hyödynnetään esimerkiksi matkailussa ja opetuksessa. Kulttuuripalveluiden esteettinen informaatio näyttäytyy luonnossa esimerkiksi syvästi vaikuttavana maisemana ja näin ollen luonto tarjoaa sitä kautta ekosysteemipalveluna katsojalle nautintoa. tarinat ja myytit ovat henkistä ja historiallista arvoa omaavia luonnonpiirteitä, jotka ekosysteemipalveluina tarjoaa luonnon käytön uskonnollisiin ja historiallisiin tarkoituksiin. (Kolström, 2010, s. 27.) Tästä esimerkkinä karhukultti, joka levisi Pyreneiltä Suomeen 3000 eKr. Karhua kunnioitettiin. Talvella se talviunien aikaa oli kuin kuollut, kunnes kevään koettaessa heräsi jälleen eloon. Isoa kasvissyöjää pidettiin myös lääkekasvien asiantuntijana ja

useat kasvit, kuten karhunlaukka ja karhunputki, ovatkin tästä syystä saaneet etuliitteensä mesikämmenen mukaan. Karhukulttiin kuului myös se, että kaadon jälkeen karhua tuli kunnioittaa kolmen päivän ajan. Karhunkallo aseteltiin honkaan niin, että katse suuntasi kohti Otavaa, taivaan isoa karhua. Tällaisia kallopuita, *hongottaria* on löydetty Suomesta kymmeniltä eri paikoilta. (Järvinen, 2000, s. 94–101.)

Taide ja kulttuurinen informaatio liittyy osana myytteihin ja tarinoihin. Ekosysteemipalveluina ne tarjoavat meille kansanrunot ja laulut, joihin karhumyyttikin vahvasti liittyvät. Ne tarjoavat meille myös aiheet luontokirjoihin ja -elokuviin ja ovat kautta aikojen inspiroineet taiteilijoita ammentamaan luovuuttaan.

Näitä kaikkia luonnon tarjoamia ekosysteemipalveluita tulisi hyödyntää kestäväällä tavalla. Jokelan ja kollegoiden mukaan kulttuuripalveluiden osalta on huolehdittava myös kulttuurillisesta kestävästä kehityksestä. Matkailussa ja ympäristötaiteessa se tarkoittaa paikalliskulttuurin huomioimista ja jopa elvyttämistä. Taiteen avulla voidaan nostaa paikalliset tarinat osaksi matkailuympäristöä. Teokset voivat toimia paikan symboleina ja vahvistaa kulttuuriperintöä. On otettava kuitenkin huomioon, ketä teokset lopulta palvelevat ja mitä niillä halutaan saavuttaa. (Jokela ym., 2018, s. 11–12.) Huhmarniemi on käsitellyt taiteen kulttuurista kestävyttä porotaiteen kautta. Käsite *porotaide* kritisoi Rovaniemen *Pororaito* -hanketta, jossa kaupunki rahoitti useita julkisia poroaiheisia teoksia. Termin on luonut kuvataiteilija Mark Roberts, jonka vuonna 2012 lanseeraamat tarrat kehottivat sanomaan ei porotaiteelle. Kaupungin poroaiheiset teoshankinnat herättivät keskustelua taiteilijoiden keskuudessa taiteen tekemisen lähtökohdista. Yhdestä näkökulmasta tarkasteltuna poroaiheiset teokset tukevat Lappi-kuvaa ja poro on ilmeinen symboli lappilaisessa kulttuurissa. Huhmarniemi on kuitenkin pohtinut voiko poroa ja poronhoitokulttuuria käsitellä taiteessa ilman, että teokset olisivat osa Lappi-brändiä. Matkailun vaikuttaessa myös taiteen ilmaisuun, kohteen kulttuuri ja ympäristö on kestävä kulttuurin näkökulmasta uhattuna. Puhutaan *turistitaiteesta*, joka kyseenalaistaa teosten taiteellisen arvon ja kulttuurisen aitouden. Samalla kun teokset voivat vahvistaa paikkakunnan imagoa ne voivat myös uudistaa sitä tai luoda jotain täysin uutta. Pahimmassa tapauksessa pelkästään matkailua palveleva taide, ilman että se ottaa huomioon paikan luonteen,

voi peittää alleen jotain kulttuurillisesti alueelle arvokasta. (Huhmarniemi, 2013, 2018b, s. 97–104.)

Yksi nopeimmista kasvavista elinkeinoaloista on juuri matkailu ja sen avulla voidaan myötävaikuttaa kulttuuriperinteiden ylläpitämiseen. Kansainvälinen ICOMOSin kulttuurimatkailun julistus vuonna 1999 tiivistetysti määrittelee kulttuurimatkailun pääperiaatteet. Niiden mukaan kulttuurikohteessa tapahtuvan matkailun on tapahduttava kestävän kehityksen mukaisesti. Asukkailla on oltava mahdollisuus olla mukana kehittämässä matkailua ja siitä on oltava heille myös hyötyä. Matkailijan on voitava kokea matka kulttuurikohteeseen tyydyttävänä ja kestävästä matkailusta puhuttaessa on otettava huomioon myös kohteiden autenttisuus. Kulttuurimatkailun on siis perustuttava kohteen omiin erityispiirteisiin. (Koivunen & Marsio, 2006, s. 90.)

Omassa tutkimuksessa kulttuurillinen ekosysteemipalvelu nostaa esille Kuusamon luonnon merkityksen ja muinaiset uskomukset karhuun. Ekosysteemipalvelut tarjoavat palveluja, jotka ovat elintärkeitä ihmisten olemassaololle. Ne tarjoavat myös kulttuurillisen pohjan, mitä voimme hyödyntää esimerkiksi matkailussa ja taiteessa. Tutkimuksessa tarkastelen, millä tavoin karhuaihetta voidaan käsitellä taiteessa niin, että konteksti on Kuusamo.

3.4. Taiteella osallistaminen – yhteisötaide

Yhteisötaiteen juuria voidaan pitää 1960-1970 -luvulla, jolloin maataiteen ja performanssien kautta haettiin dialogisempaa lähestymistapaa katsojan kanssa. Performatiivinen ja prosessin omainen lähestymistapa mahdollisti laajemman kokemuksen. Teokset suurenvivat luonnonmateriaalien käytön myötä ja tavanomainen käsitys tyyppillisestä taideteoksen muodosta alkoi murtua. Huomattiin myös, että taiteen ja vuorovaikutussuhteisen kautta tuultiin kuulluksi ja nähdyksi ja perinteiset taidemateriaalit korvaantuivat sosiopoliittisilla suhteilla. (Kester, 2004, s. 1–3.) Saksalainen kuvanveistäjä Joseph Beuys puhui yhteiskunnallisesta kuvanveistosta ja

siitä kuinka taiteen kautta pystymme muovaamaan maailmaa missä elämme (Honour, & Fleming, 2001 s. 864).

Yhteisötaiteen käsite vakiintui Suomessa vasta 1990-luvulla. Nimi tulee englannin kielisestä käännöksestä *Community Art*. Yhteisötaiteessa tehdään taidetta yhteistyössä, dialogissa osallistujien kanssa. Perinteisiä taidemuotoja yhdistetään vuorovaikutteiseen toimintaan, joka mahdollistaa kommunikoinnin osallistujien välillä. Yhteisötaide onkin usein toiminnallista ja performatiivista, missä taiteilijan tehtävänä on toimia innostajana ja ohjaajana. Taiteilija vastaa myös toiminnan taiteellisesta ulottuvuudesta ja koordinoinnista. (Huhmarniemi & Jokela, 2018, s. 11.) Taiteilijan on myös löydettävä tasapaino yhteisön, taidelaitosten ja yleisön välillä (Kantonen, 2005, s. 40).

Yhteisötaiteessa yhteisöllisyyttä luodaan erilaisissa ympäristöissä. Parhaimmillaan se edistää hyvinvointia tarjoten henkisiä, kulttuurillisia ja sosiaalisia taitoja. Tämä Brandenburgin mukaan mahdollistaa toimimisen yhdessä toisten kanssa niin henkilökohtaisten, yhteisöllisten kuin yhteiskunnallistenkin kysymysten parissa. (Branderburg, s. 13.)

Suomessa yhtenä merkittävänä esimerkkinä yhteisötaiteesta voidaan pitää Lea ja Pekka Kantosen *Telttä*-projektia (1991–2005), joka perustuu yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen. Projektissa he asuivat teltassa perheensä kanssa kolmen eri alkuperäiskansan yhteisöissä. Keskusteluun perustava yhteisötaiteen teos oli samaan aikaan tutkimus ja taideteos ja piti sisällään erilaisia työpajoja ja näyttelyitä. Vuorovaikutteisesta teoskokonaisuudesta syntyi muun muassa kirja ja installaatio. Koska taidetta tehdään yhdessä keskustelemalla, onkin hyvä miettiä millä tavoin tehty prosessi tullaan esittelemään myöhemmin. (Kantonen, 2005, s. 16.)

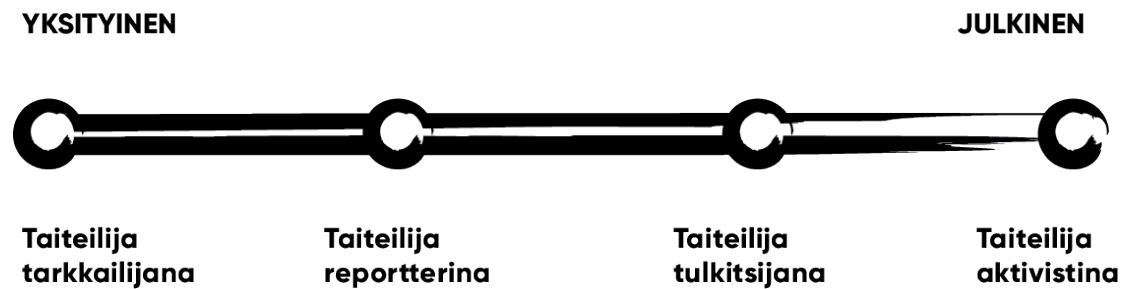
Kantonen (2005) korostaa, että yhteisötaiteessa juuri prosessi on merkittävässä roolissa. Prosessi ei ole koskaan kaavamainen tai pysähtynyt, vaan on koko ajan muutoksen tilassa. Tällainen alati muuttuva prosessi tuo myös heikkouksia projektiin, sillä sisällöt ovat arvaamattomia ja vaihtelevat olosuhteista riippuen. Prosessin merkitykset muodostuvat dialogissa ja tämän merkityksen nostaminen taiteen keskiöön tuo mukanaan yhteistyöhön liittyviä teoreettisia ja menetelmällisiä pohdintoja. Nämä pohdinnat nousevat esille, kun yhdistetään taiteen tekeminen ja tutkiminen.

Perinteiseen taiteen käsitteeseen liittyy ajatus taiteilijasta, joka tekee taideteoksen. Teos on usein työskentelyn julkinen lopputulos, mikä esitellään yleisölle taidegallerioissa ja museoissa. Tällainen lähestymistapa tutkimusta tehdessä ei ole kuitenkaan hedelmällinen, sillä, jos tutkittaisiin pelkkää lopputulosta niin silloin tutkija voisi olla kuka tahansa. Yhteisötaiteessa taideteos on taas jotain, mikä syntyy yhteistyön tuloksena ja itse yhteistyö voidaan määritellä taiteeksi. (Kantonen, 2005, s. 16, 32–49.)

Sillä kuinka monta osallistujaa yhteisötaiteen tekemiseen osallistuu tai mikä osallistujien tausta on ei vaikuta siihen millaista toimintaa voidaan kutsua yhteisötaiteeksi. Toimintaa määrittää se millä tavoin yleisö osallistuu taiteen tekemiseen ja mitkä ovat tekemisen poliittiset päämäärät. Yhteisötaide korostaa yhteistyön merkitystä, joka hyödyttää molempia osapuolia, taiteilijaa ja yhteisöä ja tähtää muutoksen aikaansaamiseen. Tässä prosessissa tutkija ja taiteilija toimii aloitteen tekijänä ja toiminnan koordinoijana.

(Kantonen, 2005, s. 46–62.)

Yhteisötaiteilijalla voi olla monenlaisia rooleja. Yhteisötaiteilija-tutkija Suzanne Lacy (1995) asettelee taiteilijan roolit aikajanelle (kuva 2), jossa yksityisesti toimiessa taiteilijan rooli on olla tarkkailijana, joka tekee havaintoja ja pohtii taiteessa omaa kokemustaan. Siirtyessä kohti julkisempaa toimintaa taiteilijan rooleina on olla reportteri, tulkitsija ja aktivisti. Reportterina taiteilija kerää tietoa ja välittää sitä muille. Reportterina taiteilija pystyy myös kiinnittämään yleisön huomion, johonkin tiettyyn asiaan. Tulkitsijana taiteilija on analyttinen keräämäänsä tietoa ja kokemuksia kohtaan. Aktivistina toimiessa taiteilijan toiminta on kaikista julkisinta. Aktivistina taiteilija tekee yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa, organisoii ja pyrkii aloittamaan muutoksen prosessin. (Lacy, 1995, s. 173–177; Kantonen, 2005, s. 47.)

Kuva 2. Kaavio: Suzanne Lacy taiteilijan roolit (Lacy 1995, 174).

Taiteilijan ei täydy olla näitä kaikkia, mutta Lippardin mukaan kenttä, millä taiteilija toimii, on hyvin monitieteellinen ja tehdäkseen tuloksia tuottavaa paikkasidonnaista taidetta taiteilijan on hyvä toimia näissä kaikissa rooleissa. (Lippard, s. 278.)

Kenen ehdoilla taidetta sitten tehdään? Kesterin (2004) mukaan yhteisöllisen toiminnan idea, kokemus tai lopputulos lähtee liikkeelle dialogista erilaisten yhteisöjen välillä. Dialogisuus prosessin alusta alkaen osallistaa ja sitoo yleisön osaksi teosta. Vastakohtana voidaan pitää teosta, jonka taiteilija on tehnyt alusta loppuun yksin ja asettaa valmiin teoksen yleisön nähtäville. Tällöin katsojalla ei ole välitöntä vastavuoroista vaikutusta, joka vaikuttaisi teoksen muotoon ja syntyyn. (Kester, 2004, s. 10.) Myös Lacy näkee yleisön roolin vaikuttavan teokseen. Hän jakaa yleisön kehään. Kehän ytimessä on projektin vastuuhenkilöt, sitten yhteistyökumppanit, vapaaehtoiset avustajat, yhteistyössä valmistetun taideteoksen yleisö, mediayleisö ja uloimmalla kehällä ne ihmiset, joita projekti koskettaa myyttien ja muistojen kautta (Lacy, 1995, s. 177-183; Kantonen, 2005, s. 50.)

Kuva 3. Kaavio: Suzanne Lacy yleisön roolit (Lacy 1995, 178).

Yhteisötaiteen yleisönä toimii usein vähemmistöt, joiden tarinat ja ääni hukkuu valtavirran alle. Kantonen mainitsee esimerkkeinä, työttömät, maahanmuuttajat, asunnottomat ja syrjäytyneet. (Kantonen 2007, s. 65.) Yhteisötaiteen tavoitteena voi olla myös yhteisön identiteetin vahvistaminen ja jonkin näkymättömän asian näkyväksi tuominen. Tšekkiläinen taiteilija Kateřina Šedá on käsitellyt useissa teoksissaan yhteisöllisyyttä ja sosiaalia suhteita muun muassa kyläyhteisöissä. Yksi näistä teoksista on nimeltään *There is Nothing There*, joka oli yhden päivän mittainen tapahtuma, sosiaalinen peli, joka sijoittui pieneen tšekkiläiseen kylään vuonna 2003. Šedá teki kyselyn kylän asukkaille koskien heidän lauantapäivän rutiineja ja huomasi niiden olevan saman kaltaisia. Toinen huomio oli, että kyläläisten mielestä kaikki tapahtumat järjestettiin kaupungeissa ja ”täällä ei tapahtunut mitään”. Šedá kokosi kyselylomakkeen perusteella yhteisen lauantapäiväohjelman kaikille kylän asukkaille. Ohjelmaa tuli noudattaa kellon tarkasti tuona yhtenä lauantaina. Aamulla kaikki kylän asukkaat menivät kauppaan ostamaan samaa tuotetta, sen jälkeen lakaisivat katuja, nauttivat saman lounaan, iltapäivällä kokoontuivat oluelle ja sammuttivat illan tullen valot samaan aikaan. Peliin osallistui suurin osa asukkaista ja tapahtuman tarkoituksena oli osoittaa kyläläisille, että jotakin suurta voi tapahtua pienessä kylässä, se pitää vain tehdä yhdessä. (Šedá, 2005.)

Taiteen ja kulttuurin tulevaisuuskuvana onkin, että se olisi kaikkialla osana arkipäivää. Näin myös raja taiteen ja yleisön välillä hämärtyy. Perinteiset taiteen muodot tulevat haastetuiksi ja syntyy uusia taidemuotoja ja taiteilijan ammatti-identiteettejä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018, s. 44.) Kun luovat osaajat laajentavat toimintakenttäänsä osaksi yleisön elämää, kulttuuri tulee osaksi arkisia asioita, kuten Kateřina Šedá teoksessa taide oli osa tavallista lauantaipäivää pienessä kyläyhteisössä. Toisena esimerkkinä voidaan pitää kuvataiteilija Pilvi Takalan (s.1981) teoksia, joissa korostuu yhteisöt ja niissä vallitsevat kirjoittamattomat säännöt (Kiasma, 2018). Taiteen avulla ne tuodaan näkyväksi ja tätä kautta ne herättävät keskustelua.

Yhteisötaiteellista toimintaa voidaan harjoittaa hyvin erilaisissa toimintaympäristöissä. Taiteen avulla osallistujat pääsevät tutustumaan toisiin ihmisiin, itseensä ja paikkaan aivan uudella tavalla. Toiminta on kuitenkin hyvin tilannesidonnaista ja tässä juuri taiteilijan hyvät vuorovaikutustaidot korostuvat. On annettava tilaa sille mikä osallistujille on sillä hetkellä merkityksellistä ja pystyttävä sopeutumaan muuttuviin tilanteisiin. (Bardy, 2007, s. 24–26.)

Taiteilijan ollessa vuorovaikutuksessa yhteisöjen ja eri toimijoiden kanssa, osana yhteiskuntaa nousee kysymys myös taiteilijan vastuusta ja tekemisen eettisyydestä. Yhteisötaiteessa tämä tarkoittaa, että tehdään yhteisöä hyödyttäen ei yhteisöä riistäen. Vaikka taiteen tekemiseen kuuluu ilmaisunvapaus ei taiteen nimissä saa tehdä mitä tahansa vaan taiteilijan tulee noudattaa tiettyjä moraalisia arvoja. (Koivunen & Marsio, 2006, s. 106.)

Soveltavan taiteen ydinajatus, että jotain sovelletaan, määrittää sitä, millä tavoin tulen projektissani erilaisia menetelmiä hyödyntämään. Luontokuvan, ekosysteemipalveluiden määritelmät saavat syvemmän ulottuvuuden ja yhteisötaiteen menetelmät taipuvat toimintakehykseksi näiden käsitteiden ympärille. Yhteisötaiteessa itseäni kiinnostava aspekti on taiteella osallistaminen, miten ihmiset saadaan heidän oman kulttuurin pariin ja millä eri menetelmin jotain voidaan tehdä asioita näkyväksi ja kuulluksi. Yhteisötaiteellinen osallistavuus projektissani liittyy yhteistyöhön alueen asukkaiden, matkailijoiden ja eri toimijoiden kanssa.

4. METODOLOGISET VALINNAT

4.1. Taideperustainen toimintatutkimus

Tarkentunut tutkimustehtäväni on tuoda karhun merkitykset esille Kuusamossa taiteen keinoin, yhteistyössä alueen asukkaiden ja toimijoiden kanssa ja vahvistaa näin alueen paikallisidentiteettiä. Alakysymyksenä selvitän karhun roolia taiteessa ja kulttuurissa.

Tutkimukseni on taideperustainen toimintatutkimus, joka on Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa kehitetty tutkimussuuntaus. Siinä yhdistyy toimintatutkimuksen menetelmät, joihin viitataan, mutta myöskin yhteisö- ja ympäristötaiteen työtavat ja nykytaiteen projektimuotoinen toiminta. (Huhmarniemi, 2016, s. 7.) Toimintatutkimuksen tapaan tutkimukseni käynnistyy halusta kehittää lähiyhteisöä ja selvittää voisiko asioita tehdä toisin tai entistä paremmin (Huovinen & Rovio, 2008, s. 94). Taideperustainen toimintatutkimus on kehitetty Lapin Yliopistossa ensisijaisesti kehittämishankkeissa, joihin on sisältynyt paikkasidonnaisia ja yhteisöllisiä projekteja. Yhteisötaiteen ja soveltavan taiteen tapaan yhteisön jäsenet ovat keskeinen osa kehittämisprosessia ja sen määrittelyä. (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 10.) Taideperustainen toimintatutkimus ei välttämättä tuota taideteoksia. Itselläni lähtökohtana teosten toteuttamiselle osana tutkimustani ovat henkilökohtaiset intressit. Kuvataiteilijan ammatin kautta minulta löytyy edellytykset lähteä tekemään tutkimusta taiteen kautta.

Tutkimuskohde on ajallisesti ja paikallisesti rajattu tutkimus- ja kehittämisprojekti, mikä tarkoittaa, että tutkimus ja muutos liittyvät yhteen. Tässä tapauksessa tutkimuskohteeni on Kuusamo ja siihen liittyvän karhuilmiö. Tyypillinen toimintatutkimus onkin niin sanottu kylätutkimus. Lapin Yliopiston taideperustaiset kehittämisprojektit ovat suuntautuneet juuri kaukaisiin kyläyhteisöihin, joissa taide on ollut voimaannuttamisen ja aktivoinnin väline. Toimintaa ei välttämättä selitä jokin aiemmin tapahtunut, vaan jokin tulevaisuuden tavoite, esimerkiksi kyläyhteisön halu säilyttää kylä vireänä ja elinvoimaisena (Heikkinen, 2008, s. 21). Kvalitatiivisen, eli

laadullisen tutkimuksen kautta pyrin ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Taideperustaisen toimintatutkimus osana laadullista tutkimusta ei ole kuitenkaan itsestään selvää vaan taiteellisen ja taideperustaisen tutkimuksen kohdalla pohditaan myös onko kyse tutkimussuuntauksesta, joka ei ole kumpaakaan laadullinen tai määrällinen vaan toimii omana suuntauksenaan (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 10-11).

Toimintatutkimus on käytännönläheinen ja osallistava ja siihen kuuluu reflektiivinen ja sosiaalinen prosessi. Sen tarkoituksena on tutkia sosiaalista todellisuutta, jotta sitä voitaisiin muuttaa. (Heikkinen, 2008, s. 27.) Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijalta edellytetään kiinnostusta havainnoida, analysoida ja ymmärtää muutoksia. Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa tämä tarkoittaa sitä, että taide voi olla kehittämisen kohde tai väline, jolla tutkija kerää tietoa ja analysoi sitä. Taide voi olla ongelman ratkaisija tai se voi olla väline, jonka kautta saadaan lisää tietoa ja ymmärrystä jostakin asiasta. Taideperustaisen tutkimuksen taustalla on tarve kehittää tutkimusta tuottamaan perusteltua muutosta ja sisällyttää paikallisten yhteisöjen hiljainen tieto osaksi tutkimusprosessia. (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 9–23.)

Jotta muutos käynnistyy, on toimintatutkijan oltavat aktiivinen vaikuttaja, joka rohkaisee ihmisiä tarttumaan toimeen, jotta asioita voidaan kehittää paremmiksi. Tutkija itse myös osallistuu toimintaan ja pyrkii ratkaisemaan jonkin tietyn ongelman yhdessä yhteisön jäsenten kanssa. (Eskola & Suoranta, 2001, s. 127.) Toimintatutkimus kohdistuukin erityisesti sosiaaliseen toimintaan (Heikkinen, 2008, s. 16). Tutkijan tehtävä on saada osallistujat kokemaan, että heidän toiminnallaan ja kyvyillään on vaikutusta lopputulokseen. Tutkija onkin aina keskeinen osallistuja taideperustaisessa toimintatutkimuksessa ja yhteisötaiteen kaltaisten toimintamallien hyödyntäminen prosessissa tuo tutkijalle näkökulman, jota hän ei pystyisi ulkoapäin tutkimaan ja kokemaan. (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 9–23.)

Kun tehdään kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta, tutkijallaan on toiminnassaan tietynlaista vapautta. Tämä antaa mahdollisuuden joustavaan tutkimuksen suunnitteluun ja toteutukseen ja erilaisten ratkaisujen kokeilemiseen. (Eskola & Suoranta, 2001, s. 20.) Toimintatutkimuksessa ajatellaan, miten asiat ovat olleet ja mihin suuntaan ne ovat menossa. Sosiaalista toimintaa ei voi pysäyttää vaan ilmiöt ovat

jatkuvassa muutossa. Toimintatutkimukseen kuuluukin syklisyys. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että toimintaa hiotaan, suunnitellaan, kokeillaan ja näiden kokemusten perusteella taas uudelleen suunnitellaan, parannellaan ja hiotaan. ”Näin muodostuu spiraali, joka johtaa uusiin kehittämisideoihin ja parempiin toimintatapoihin”. (Heikkinen, 2008, s. 19–36.) Taiteellista tutkimusta ja toimintatutkimusta yhdistää eteneminen syklisesti tavoitteena käytännön muuttaminen ja kehittäminen reflektoiden ja arvioiden toimintaa koko prosessin ajan. (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 9–23.)

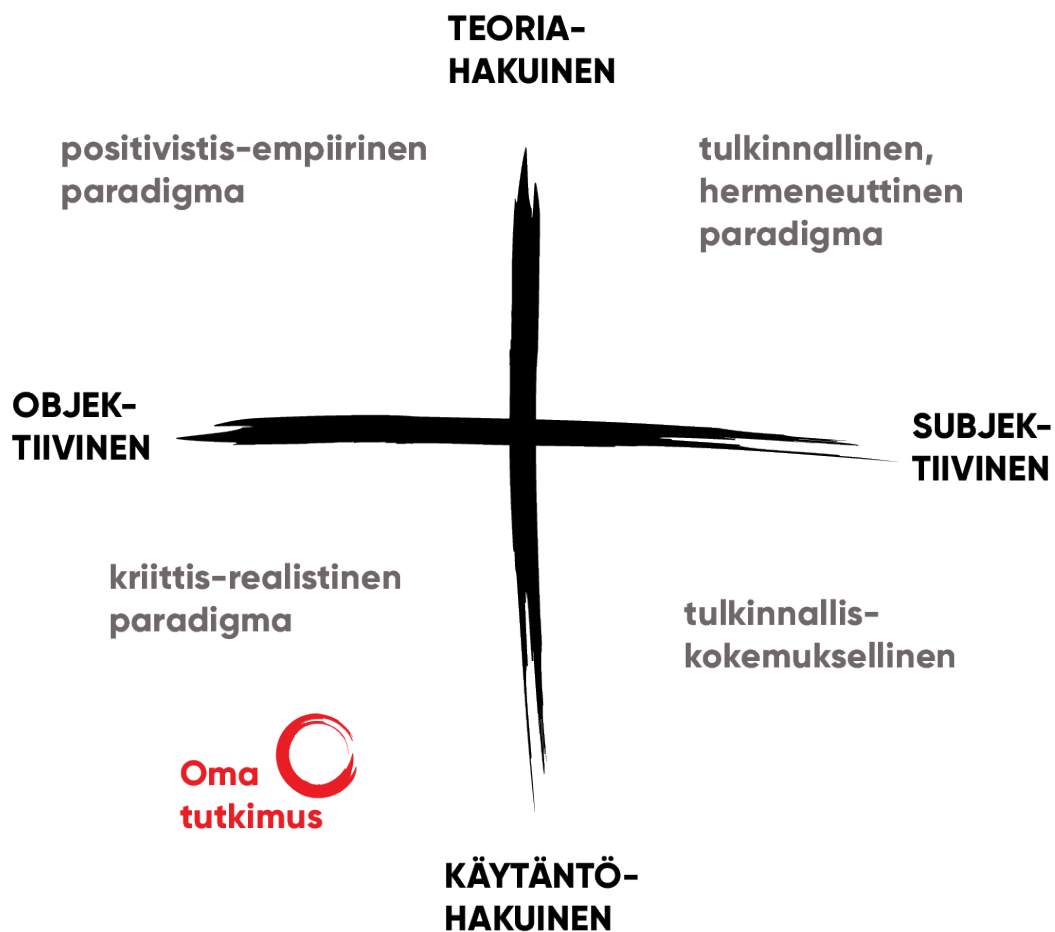

Kuva 4. Kaavio toiminnan kehittämisestä koko tutkimusprojektin ajan eteni syklisesti (Jonna Kalliomäki, 2019, pohjautuu Heikkinen & Jyrkämän kaavioon, 1999, s. 36–39).

Taideperustainen toimintatutkimus on kehittämistutkimus. Pirkko Anttila (2007) jakaa kehittämishankkeen tutkimuksellisen lähestymistavan nelikenttään. Kehittämishankkeessa tutkija, tulos ja prosessi voi sijoittua eri kohtiin. Lähestymistavat jakaantuvan objektiivisen ja subjektiivisen ja teorianhakuisen ja käytännönläheisen lähestymistavan mukaan. Tutkijan onkin aluksi hyvä miettiä tavoitteitaan ja paikantaa positionsa Anttilan kaaviossa. Kaavio muodostaa neljä eri tutkimuksellista paradigmaa,

Oma tutkimukseni sijoittuu kaavion alareunaan eli sillä pyritään ensisijaisesti saamaan käytännön tuloksia. Koska tutkimuksessa on monimenetelmällinen tutkimusote, enkä tarkastele ja kehitä ainoastaan omaa luovaa prosessiani, niin sijoitan itseni objektiiviseen päähän. Tällöin tutkimukseni sijoittuu kriittisrealistiseen paradigmaan, jossa tutkimustulokset saavutetaan arvioimalla eri keinoin hankittujen tietojen merkitystä ja vaikuttavuutta. (Anttila 2006, 474; 2007, 22–25.)

Kuva 5. Kaavio: Pirkko Anttilan tutkimusotteiden nelikenttä, johon olen sijoittanut oman tutkimukseni. (Anttila 2007, 23; ks. myös Anttila 2006, 475).

Jotta tutkijana voin aloittaa taideperustaisen toimintatutkimuksen, täytyy minun tuntea ympäristö, jossa toimin. Ilman toimintapaikan tuntemista ja kartoitusta en tiedä mitä lähdän kehittämään, kenen kanssa ja mikä on tutkimukseni tavoite. Paikan eri ulottuvuuksia voidaan kartoittaa monella eri tavalla. Omassa tutkimuksessa otan avuksi paikan tutkimuksen menetelmät.

4.2. Paikantutkimus soveltavassa kuvataiteessa

Niin soveltavassa kuvataiteessa kuin taideperustaisessa toimintatutkimuksessa lähtökohdat ovat samankaltaiset; kehitetään jotain asiaa taiteen kautta eteenpäin. Kehittämiprojekteissa tärkeää on, että tekijä tuntee paikan missä hän toimii. Paikantuntemuksen avulla taiteilijan ja tutkijan ymmärrys paikan luonteesta laajenee ja toiminta kiinnittyy paikkaan. Pelkän välillisen kokemuksen lisäksi paikkaa on hyvä tarkastella paikantutkimuksen keinoin. Lähtökohtana paikantutkimuksessa on ottaa toimintaa suunnitellessa huomioon objektiivisen, subjektiivisen, tekstuaalisen ja sosiokulttuurisen paikan kokemisen mallit. Näiden kautta syvennetään kokemusta siitä, minkälainen mielikuva meillä paikasta oli alkujaan. Nämä mielikuvat syntyvät usein kulttuurituotteiden tai median kautta. (Jokela, Hiltunen, Huhmarniemi & Valkonen, 2005.)

Oman, välillisen mielikuvan paikasta oli muodostanut juuri videot, kuvat ja lehtiartikkelit, joissa Kuusamo ja karhu liittyivät toisiinsa. Paikantutkimuksen ja subjektiivisen kokemisen kautta pääsin syvemmälle siihen ymmärrykseen mikä on Kuusamo ja mikä on sen suhde karhuihin. Filosofian tohtorin Pauli Tapani Karjalaisen (2006) mukaan maailma nähdään, ymmärretään ja tulkitaan aina jostakin paikasta käsin (Karjalainen, 2006, s. 83). En tarkastellut Kuusamoa enää etelästä käsin, vaan kokemukseni vaihtui objektiivisesta subjektiiviseen.

Paikan mallien hyödyntäminen paikan tutkimuksessa auttaa keräämään tietoa paikasta, sillä ei ole olemassa yhtä oikeaa kuvaa menneestä tai nykyisyydestä (Riikonen, 1997, s. 189). Paikat voivat olla myös keksittyjä, väärin muistuneita tai unohdettuja (Knuuttila, 2006, s. 7). Lähden tutkimuksessani avaamaan paikkaa, Kuusamo, näiden neljän paikan kokemisen mallin kautta.

Objektiivinen paikan kartoitus sijoittuu tutkimuksen alkuvaiheeseen. Siinä tietoa voidaan hankkia tutustumalla esitteisiin, mainoksiin, kuviin ja karttoihin. Puhutaan välillisestä ja epäsuorasta paikan kokemuksesta, missä mielikuvan luo matkailumainontakuvasto, sosiaalinen media, tarinat ja myytit. Toimimme useimmiten tällaisten välillisten ympäristökokemusten varassa ilman fyysistä suhdetta paikkaan. (Jokela, 1999, s.15.) Tätä kautta syntyy niin sanotusti yleisiä mielipiteitä paikan hengestä. Tällaisissa mielenmaisemissa subjektiiviset ja intersubjektiiviset käsitykset paikasta kohtaavat (Haarni, Karvinen, Koskela & Tani, 1997, s. 18).

Objektiivinen paikka voidaan toki kokea myös paikan päällä, mutta subjektiivista kartoitusta tehdessä paikallaolo on kartoituksen ehdoton edellytys. Omat kokemukset ja havainnot muodostavat subjektiivisen paikan. Subjektiivisuudesta puhutaan myös soveltavaa taidetta ja taideperustaista tutkimusta tehdessä, sillä toiminnallisuus ja osallistavuus ovat niissä keskeisessä roolissa. Taide voi myös olla väline, jonka avulla aistitaan ympäristöä, kuullaan, maistetaan, haistetaan ja tunnetaan se. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että kun kokeminen tapahtuu tiettyssä ajassa ja paikassa niin paikan identiteettiä ja luonnetta ei voi jäädättää tiettyyn muotoon, vaan ajansaatossa jotkut merkitykset korostuvat ja jotkut jopa häviävät. Voidaankin havaita, että paikan erityisyys muodostuu aina sosiaalisista vuorovaikutuksista, jotka ulottuvat laajemmalle, kuin sille alueelle, jota kutsutaan paikaksi. (Massey, 2008, 144–145.) Havainnoimalla ympäristöä nähdään myös mitä materiaaleja voidaan taiteen tekemisessä hyödyntää (Jokela ym., 2005).

Tekstuaalisen paikan kartoitus lähtee paikan historiasta ja muusta kirjallisesta ja suullisesta tiedosta. Aineistona voi toimia paikallisten haastattelut, paikkaan liittyvät tarinat ja myytit, matkaoppaat ja paikannimet. Tekstuaalisessa kartoituksessa tulee kuitenkin erottaa median luomat mielikuvat paikallisten yhteisölle antamista merkityksistä. (Jokela ym., 2005.) Täytyy myös muistaa, että ei ole kaikille samanlaisia

paikkoja vaan jokainen muistaa paikat omalla tavallaan. Karjalainen (2006) puhuu topobiografian käsitteestä, jossa paikka ja kokemus on aina henkilökohtainen. Topobiografiassa paikkoja käsitellään elämäkerrallisina paikkoina, osina joilla kaikilla on merkittävä rooli rakentaessamme elämänhistoriaamme. Ilman paikkoja meillä ei olisi muistoja ja muistot toimivat identiteettimme perustana. (Karjalainen, 2006, s. 83.)

Sosiokulttuurillisessa kartoituksessa käydään läpi sosiaaliset rakenteet, ikäjakauma ja väestötiheys. Selvitetään mitä toimijoita alueella on ja millainen on alueen kulttuuripalvelu ja kuka niihin osallistuu. Paikkaan liittyy aina myös situationaaliset tekijät ja niin sanottu hiljainen tieto. (Jokela ym., 2005.) Tällaisen tiedon saavuttamiseksi soveltavan taiteen ja yhteisötaiteen kaltaiset toimintatavat soveltuvat parhaiten. Niiden osallistavan ja vuorovaikutteisen suhteiden kautta tarinat ja myytit tulevat kuulluiksi ja jokin mitä ei voida sanallistaa tulee näkyväksi taiteen muodossa. Raapaistaan niin sanotusti pintaa syvemmälle. Taideteos onkin tärkeä väline ja keino puhua koetusta niin, että muutkin sen ymmärtävät (Varto, 2007, s. 36).

Omassa kartoituksessa erityisen tärkeää toiminnalleni oli saada selville neljä asiaa. Ensimmäinen asia oli kartoittaa alueen toimijat, jotka halusin projektissani osallistaa ja joiden kanssa yhteistyössä lähtisimme viemään kulttuurista ”tuotetta”, karhun tarinaa Kuusamossa eteenpäin. Toisena tavoitteena oli kartoittaa lopullisten teosten esityspaikat. Paikat, jotka tukevat teosta ja jotka tavoittavat niin paikalliset kuin matkailijatkin. Kolmantena tavoitteena oli saada selville millä välineillä ja keinoilla tarinaa lähdetään kehittämään eteenpäin. Viimeisenä kartoituksen kohteena oli karhun merkitys Kuusamossa. Karhun esiintyminen paikannimissä, ihmisten tarinoissa, vanhoissa ja uusissa lehtijutuissa, tuotteissa, kuvina ja patsaina kaupunkiympäristössä vahvistivat objektiivisen paikan kartoituksen luoman mielikuvan todeksi. Paikan tutkimuksen myötä Kuusamo ei ollut vain kaupunki pohjoisessa Itä-Suomessa vaan sosiovisuaalisen kulttuurin merkitykset loivat paikalla identiteetin ja projektille sitä eteenpäin liikuttavan alustan.

4.3. Tutkimuksen aineisto ja analysointitapa

Kun tehdään laadullista tutkimusta, aineisto ei lopu koskaan. Kerätty aineisto voi olla hyvin suuri. Tarkoitus ei ole kuitenkaan analysoida koko aineistoa vaan keskittyä pieneen määrään tapauksia ja analysoida niitä mahdollisimman perusteellisesti. Laadullisissa tutkimuksissa ei myöskään tähdätä tilastollisiin yleistyksiin vaan pyritään kuvaamaan jotakin tapahtumaa tai ymmärtämään tiettyä toimintaa. Aineiston tehtävänä on toimia tutkijan apuna rakennettaessa ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Sitä voidaan myös analysoida sellaisenaan tai se voi olla havainnoinnin ja muistin tukena. (Eskola & Suoranta, 2001, s. 18–19, 61–62.)

Aineistoa voivat olla haastattelut, päiväkirjat, kirjeet, muuta tarkoitusta varten tuotettu kirjallinen ja kuvallinen aineisto tai äänimateriaali.

Oma aineistoni on hyvin moninainen. Se koostuu tutkimuspäiväkirjasta, johon olen tutkimuksen edessä merkinnyt päiväkohtaisia tapahtumia, ajatuksia ja havaintoja toiminnasta ja paikasta. Tutkimuspäiväkirja on fyysinen muistikirja, mikä on kulkenut koko tutkimuksen ajan mukana. Jos en ole ehtinyt kirjaamaan ajatuksia ylös, olen käyttänyt kännykkäni sanelinta ja kirjannut sanelut myöhemmin muistikirjaani. Kokouksista ja tapaamisista olen tehnyt kokousmuistion ja kaikki toimintaan liittyvät viestien vaihdot olen arkistoinut. Olen myös valokuvannut prosessin eri vaiheet ja havaintoni liikkuessani paikoissa. Kun olen ollut ohjaamassa toimintaa en ole aina itse pystynyt taltioimaan materiaalia, vaan pyytänyt jotain toista ottamaan valokuvia puolestani. Tällöin kuvaajan on oltava hyvin perillä tutkimuksen tarkoituksista, ja keskusteltava tutkijan kanssa kuvaamisen tarkoituksista ja tarpeista (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 16–17). Projektiin osallistuneiden ajatuksia ja tuntemuksia olen taltioinut äänimateriaalin muodossa. Lehtiartikkelit olen tallentanut kaiken sähköisen materiaalin kanssa omaan projektikansioon ulkoiselle kovalevylle.

Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa materiaalia ei vain kerätä tutkimusta varten vaan sitä voidaan hyödyntää nykytaiteen näyttelyissä ja opintomateriaaleissa.

Koottu materiaali myös analysoidaan tutkimuksessa jollakin tavalla. Jos aineisto on kattava niin sen voi luokitella, teemoitella ja ryhmitellä. (Jokela & Huhmarniemi, 2018,

s. 16–17.) Laadullisen aineiston analyysin tarkoitus on luoda aineistoon selkeyttä ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Aineisto ja sen tulkitseminen prosessin aikana pakottavat muuttamaan ja tarkentamaan tutkimussuunnitelmaa, joskus jopa määrittelemään tutkimuskysymykset uudestaan. Näin joudutaan taas keräämään uutta aineistoa. (Eskola & Suoranta, 2001, s. 105, 137.)

Itselle tutkimuspäiväkirja, äänitteet, muistiot ja valokuvat ovat aineistoa, jota rinnakkain lukemalla pystyn palauttamaan mieleen tietyn tapahtuman. Kun olen käynyt läpi aineistoa, teoriaa ja kokemuksia niin olen myös joutunut tarkentamaan tutkimuksen edetessä omaa tutkimustehtävääni.

Käytän aineiston analyysissä hyväkseni teemoittelua. Näin voin nostaa esiin tutkimusongelmaani valaisevien teemoja ja verrata niiden esiintymistä ja ilmenemistä toisiinsa. Onnistuakseen teemoittelu vaatii vierelleen käytännön kokemuksen sekä teorian (Eskola & Suoranta, 2001, s.174–175). Näin omat havainnot ja muistiinpanot saavuttavat syvemmän tason.

Aineiston analysointi on prosessi, joka kulkee rinnakkain projektin arvioinnin kanssa. Projektin lopputuloksia arvioidaan useampaan otteeseen. Jatkuvan prosessiarvioinnin lisäksi lopputuloksia arvioidaan heti projektin päätyttyä ja uudelleen myöhemmin, kun kokemuksesta on kulunut hieman aikaa. (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 9–23.) On otettava kuitenkin huomioon, että kokemukset voivat muuttua ajan saatossa. Sama osallistuja voi arvioida projektin eri tavalla heti projektin jälkeen kuin taas muutamaa vuotta myöhemmin (Kantonen, 2005, s. 264).

Arviointi projektista on hyvä tehdä yhteistyössä projektiin osallistujien kanssa. Näin toiminnan tarkastelu ei jää liian yksipuoliseksi. (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 17.) Olennainen osa tiedonmuodostusta on arvioida tehtyä taiteellista produktiota. Toteutuneiden teosten avulla voidaan tarkastella menetelmän toimivuutta ja kuinka onnistunut prosessi on ollut. Arviointikriteereitä toimivat muun muassa projektin lopputulosten kyky herättää ajatuksia ja mielikuvia. Yhtenä vaikuttavuuden kriteerinä voidaan pitää myös tunnetta voimaantumisesta, jolloin osallistujan luottamus omiin taitoihinsa lisääntyy. (Jokela, 2009, 137–150.)

Taideperustainen toimintatutkimus voidaan esittää sekä taiteellisina produktioina, että tutkimusraporttina (Jokela & Huhmarniemi, 2018, s. 18–19). Tässä tapauksessa tutkimusraportti on osa tutkimustani ja esitän erikseen arvioidut taiteelliset osat valokuvina. Prosessia olen analysoinut alusta lähtien, taideperustaisen toimintatutkimuksen syklisyyttä seuraten, koko ajan arvioiden ja kehittäen. Seuraava analysointivaihe sijoittuu jokaisen taiteellisen projektin loppuun. Lopullinen aineisto on laaja ja koostuu monesta eri paikasta kootusta tiedosta. Analysoinnin edetessä osa aineistosta kulkee rinnalla ja osa jää pois. Minun tutkijana on tehtävä valinta, mitä asioita analysoin ja mitkä asiat nostan tutkimusraporttiin. Saadakseni tutkimukseen syvemmän tason, otan analysoinnin tueksi teorian, jota pohjaan omiin ja osallistujien kokemuksiin prosessista.

5. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1. Paikantutkimuksen keinoin karhun jäljille

Taideperustainen toimintatutkimus lähtee aina paikan ja sosiovisuaalisen tilanteen kartoittamisella. Maantieteellisesti vuonna 1869 perustettu Kuusamo sijaitsee pohjoisessa. Se ei ole kuitenkaan osa Lappia, vaikka usein matkailumarkkinoinnissa se sinne sijoitetaankin. Se kuuluu Pohjois-Pohjanmaahan, mutta identiteetiltään ja maantieteellisesti siitä puhutaan Koillismaana, johon kuuluu Kuusamon lisäksi Pohjois-Pohjanmaan kunnat Pudasjärvi ja Taivalkoski. Koillismaalaista imagoa vahvistamassa on ollut kuusamolainen luonnonsuojelija, kirjailija ja toimittaja Reino Rinne. Rinteellä ja hänen 50-luvulla perustamallaan lehdellä Koillissanomilla oli merkittävä rooli siinä, että Kuusamon koskia ei olla padottu. Lippardin mukaan joet ovat suuria metaforia elämälle, matkoille ja voimalle ja jokaisella joella tulisi olla aikakirja, jotta paikalliset tietäisivät tarinan jokien takana. Näin niiden historia ja tarinat taustalla vahvistaisivat kunnioitusta ja huolenpitoa niitä kohtaan (Lippard, 1997, s. 167). Luonnonsuojelulliset kysymykset nousevatkin aika ajoin keskusteluissa esille kaivosteollisuuden pyrkiessä Kuusamon luontoon. Luonto määrittää aluetta vahvasti ja reilun viidentoistatuhannen asukkaan kaupunki kutsuukin itseään pohjolan luontopääkaupungiksi (Kuusamo.fi, 2019).

Tänä päivänä Kuusamo mainostaa itseään Suomen runsas-lumisimpana alueena ja ympärivuotinen matkailu on kovassa kasvussa. Seppo Ervasti (1991) valottaa Kuusamon matkailun vaiheita kuusiosaisessa Koillissanomien juttusarjassa ja huomauttaa, että kun vuonna 1936 Kuusamon matkailuyhdistys perustettiin, keskittyi se pääasiassa kesämatkailuun. Oulangan ja Paanajärven luontokohteet houkuttelivat koskenlaskuun ja eränkäyntiin. Linja-autolla pääsi kiertämään Kuusamosta Paanajärvelle ja takaisin, ja kun reitin matkusti kokonaan, sanottiin, että karhu jäi kierroksen sisään. Siitä syntyi nimitys Karhunkierros. (Ervasti, 1991.) Järvisen (2009) mukaan, sanonta karhunkierros viittaa entisaikojen karhunkaadon perinteeseen, jossa talviunille kömpinyt karhu ”kierrettiin”. Pesää etsittiin hiihtämällä alueen ympäri seuraamalla jälkiä, kunnes pesä eli karhunkierros löydettiin. (Järvinen, 2000 s. 93.)

Sodat kuitenkin katkaisivat matkailun kehityksen, kun 70% Kuusamosta hävitettiin ja Suomen Sveitsiksi kutsuttu Paanajärven alue menetettiin. Myös Kuusamosta pohjoiseen rajautuva Sallan kunta menetti talvimatkailuun keskittyneen Sallatunturin. Jälleenrakennus kesti vuosia, sen myötä uusiksi matkailuvalteiksi nousivat vuonna 1954 perustettu Ruka ja Karhunkierros. Matkailusta alkoi muodostua elinkeino, jota 1970-luvun alussa rakennettu Kuusamon lentokenttä siivitti. (Ervasti, 1991.) Tänä päivänä Karhunkierros on Suomen suosituimpia vaellusreittejä ja Rukan laskukausi on Suomen pisin. Vuonna 2018 uutisointiin, että Kuusamon lentokentän matkustajamäärissä oli Suomen suurin kasvu, kun matkustajamäärät lisääntyivät edellisvuoteen verrattuna yli 30% (Jäntti, 2018). Kuusamon elinkeinoelämän painopisteet ovatkin juuri matkailussa ja viidesosa kuusamolaisesta työllistyy alalla. Muita painopisteitä ovat puunjalostus, elintarviketuotanto sekä metalli- ja tietoteollisuus. (Kuusamo.fi, 2019.)

Matkailijoita, taiteilijoita ja tutkijoita alueelle on houkutellut monimuotoinen luonto ja erämaat jo 1800-luvun lopulta saakka. Taiteilija Akseli Gallen-Kallelan ja valokuvaaja I.K. Inhan jalanjäljissä kulkevat vuosittain lukuisat luontokuvaajat, vaeltajat, hiihtäjät ja laskettelijat ja Kuusamosta on muodostunut yksi Suomen suosituimmista matkailualueista. Edes toinen maailmansota ei uudistanut maisemakuvastoa Oulangan osalta, vaikka luovutetut alueet heikensivätkin kansallisromanttista maisemakuvastoamme (Häyrynen, 2011, s. 36). Matkailuvaltina toimii puhdas luonto, aluetta ympäröivät kansallispuistot vesistöineen ja jylhine maisemineen. Kesäkuussa 2018 Kuusamon kaupunki jätti Museovirastolle hakemuksen Kitkajärven, Kitkan Koutajoen ja Oulanka-Paanajärvi kansallispuistoparin liittämiseksi Unescon maailmanperintökohteiden listalle (Ympäristöministeriö, 2018).

Kaupunki Kuusamosta tuli vasta vuonna 2000. Miellänkin Kuusamon enemmän alueena, jota luonto ja erämaa määrittävät, kuin kaupunkina. Pinta-alaltaan Kuusamo onkin Suomen kymmeneksi suurin, alaltaan 5809 neliökilometriä ja asukastiheys on 3,3 asukasta neliökilometriä kohden. Pinta-alasta vesistöä on 830 neliökilometriä ja metsää 4330 neliökilometriä. Tästä 290 neliökilometriä on Oulangan kansallispuistoa. 1956 perustettua kansallispuistoa halkoo kaksi jokea, Oulanka- ja Kitkajoki ja niiden kuuluisat kosket, Kiutaköngäs ja Jyrävä, jotka saavat 1950-luvun Koskisodan tuloksena

kuohuta vieläkin vapaana. (Kuusamo.fi, 2019.) Tutkimukseni yhtenä toimintapaikkana on juuri Oulangan kansallispuisto ja sen jokia myötäilevä vaellusreitti, Karhunkierros.

Oulangan luontokeskukselta on viidenkymmenenkuuden kilometrin matka Kuusamon matkailukeskus Karhuntassuun, joka toimi tutkimukseni toisena yhteistyötahona ja toimintapaikkana. Karhuntassu tarjoaa retkeilyopastusta ja myy Metsähallituksen metsästys- ja kalastuslupia. Talossa toimii myös luontokuvaaja Hannu Hautalan luontokuvakeskus, jonka galleriatilassa on nähtävillä Hautalan vaihtuvat klassikkokuvat ja merkittävimmät työt. Galleriatila toimi kuukauden ajan kuratoimani *Karhun jälki* -näyttelyn esityspaikkana.

Kolmas yhteistyötaho oli Kuusamon Nuorkauppakamari, joka on toiminnallaan kehittänyt aluetta jo 50-vuotta. Nuorkauppakamari on kansainvälinen alle 40-vuotiaiden jäsenten kehitymis- ja johtamiskouluttautumisyjärjestö. Heidän tavoitteenaan on alueen elinvoimaisuuden lisääminen ja asioihin vaikuttaminen erilaisten tapahtumien ja toimien kautta (JCI, 2019). Ensimmäisiä tapahtumia, joita Kuusamon Nuorkauppakamari järjesti, oli Karhujuhlat vuonna 1970. Koillissanomissa (1970) julkaistujen artikkelien pohjalta selviää, että tapahtuman tarkoituksena oli kerätä rahaa Kuusamon uimahallin perustamiseksi. Ennen juhlia Nuorkauppakamari osti Korppikerhon pyytämän karhun, *Repon*. Karhu olisi syyskuussa pidettävien Karhujuhlien maskotti ja bingon pääpalkinto. Elävän karhun hyödyntäminen maskottina ja bingopalkintona kirvoitti keskustelua niin Koillissanomien yleisönosastolla kuin juhlilla järjestetyssä Karhupaneelissa. Eniten yleisöä veti Karhunkaatajien ja Karhunsuojelijain välinen köydenvetokisa ja karhubingo. Karhun bingopalkintona itselleen voittanut henkilö myi voiton takaisin Nuorkauppakamarille. Koska karhua ei voitu päästää vapaaksi, se laitettiin lihoiksi ja lihoista hotellit ja ravintolat kävivät tarjouskilpailun. Talja ripustettaisiin esille uuteen uimahalliin. (Koillissanomat, 1970.) Sen jälkeen elävää karhua ei enää tapahtuman vetonaulana käytetty, mutta nimi ja tapahtuma *Karhujuhla* jatkui katkeamattomana perinteenä Kuusamossa aina vuoteen 2016 saakka.

Jo ennen *Karhujuhlia*, Rukalla oli 60-luvulla vetonaulana elävä karhu *Reete*, *Reeta* ja heidän pentunsa *Retu* (Leikoski, 2005, s. 35). Nykyään elävän karhun voi nähdä Kuusamossa vieraillemalla Kuusamon Suurpetokeskuksessa. Tarhassa on useita

karhuja, joista tunnetuin on Juuso-karhu. Suurpetokeskuksen karhujen hoitaja, kuusamolainen Sulo Karjalainen palkittiin vuonna 2019 vuoden matkailuhenkilöksi. Edellisvuotena ilmestyi hänestä kertova kirja nimeltä *Karhumies*. Sulo ja Juuso ikuistettiin myös pronssiseksi patsaaksi Kuusamotalon edustalle samaisena vuotena. Lisäksi Kuusamon alueella toimii kolme karhukojukuvaus yritystä, joissa pääsee näkemään karhun luonnossa.

Tutkimuksen toimintaa suunnitellessani en voinut sivuuttaa matkailun merkittävää roolia alueelle. Miettiessäni tutkimuksen toimintapaikkoja halusin niiden tavoittavan mahdollisimman laajan kävijäkunnan, joka palvelisi niin matkailijoita kuin paikallisiakin. Kulttuurimatkailujulistuksen mukaisesti asukkailla olisi oltava mahdollisuus olla mukana. Toiminta tulisi olla kestävän kehityksen mukaista ja alueen erityispiirteet huomioonottavaa (Koivunen & Marsio, 2006, s. 90). Luonnon merkitys Kuusamon kulttuuriympäristössä on suuri. Osaksi tämä johtuu siitä, että suurin osa keskustan rakennuksista poltettiin sotien aikana, joten alue ei voi nojautua pelkästään rakennettuun ympäristöön. Toisaalta taas tapahtumien ja palveluiden siirtyminen keskustan alueelta rukalle köyhdyttää keskustan rakennuskantaa entisestään. Taiteellisen toiminnan suunnittelussa halusin toiminnan kohdistuvan niin Kuusamon keskusta kuin kansallispuiston alueelle.

5.2. Karhun myyttinen matka jääkaudelta nykypäivään

Suomen kansalliseläintä karhua esiintyy Luonnonvarakeskuksen arvion mukaan 2020–2130 yksilöä ennen vuoden 2019 metsästyskautta. Arvio on noin viisi prosenttia pienempi kuin vuonna 2018 annettu arvio (LUKE, 2019). Vahvin karhukanta löytyy pohjoisesta ja itäisestä Suomesta. Suomeen karhu saapui heti jääkauden jälkeen, mäntymetsien myötä, mutta se metsästettiin 1800-luvun lopussa miltei sukupuuttoon. Vuonna 2018 Suomessa pyydettyjen karhujen määrä oli 355 (Salokorpi, 2018). Enää karhupeijaiset eivät kestä päiviä, kuten ne kestivät entisaikaan. Muinaissuomalaisessa pyyntikulttuurissa surmattu karhu oli nimittäin juhlien kunniavieras. Pitkät *Kontion virret* tahdittivat karhun matkaa taivaalliseen kotiinsa. Emme ole koskaan muiden skandinaavien tapaan kietoutuneet karhunaljaan vaan karhunkallo asetettiin juhlien

päätteeksi Karhunkallopelijään. Uskomuksena oli, että sitä kautta karhu pääsisi taivaaseen ja uudelleen syntyisi takaisin maan päälle. (Pentikäinen, 2005, s. 7.)

Karhun synty on pohjoisen mytologian keskeinen aihe. Sitä pidettiin ylikuonnollisena eläimenä, metsän jumalana, jonka elämä kattoi niin taivaan kuin maan. Arvellaankin, että pohjoisten kansojen maailmankuvaan kuuluisi alkusuhde karhuun. Tähtitaivaalle muodostui pyhien eläinten kuvia ja pohjoisten arktisten pyyntikulttuurien piirissä tähtikuvio Otava nähtiin karhuna. Jo antiikin historian kirjoituksissa pohjoista kuvailtiin alueena, jossa kansa asuu ison karhun tähdistön alla. Arctos on kreikkaa ja tarkoittaa karhua ja siitä juontuva arktikum tarkoittaa pohjoista aluetta. (Järvinen, 2000; Pentikäinen, 2005.)

Meillä on Suomessa karhulle noin 200 eri nimeä. Yksikään kutsumanimistä ei ollut karhu vaan myyttisestä metsän valtiaasta käytettiin kiertoilmaisuja, jotka kuvastivat sen taivaallista ja maallista olemusta. Suuri määrä nimiä kertoo myös karhun asemasta kulttuurissamme, se oli pyhä eläin, mutta myös pelätty tabu, jonka nimeä ei tullut mainita. Uskotaan myös, että tämän takia varmasti tunnistettua karhukuvaa ei löydy kalliotaiteessamme. Pelättiin, että kuvan kautta karhu heräisi henkiin tuonpuoleisesta maailmasta. Silti se näkyi ja kuului pohjoisten kansojen jokapäiväisessä elämässä. Karhun henki eli lauluissa, runoissa, mytologiassa, vuodenkierrossa, taivaalla ja noitarummuissa. (Pentikäinen, 2005, 9, 97.)

Nykyään kunnioitetun, myyttisen karhun kuvaa ei enää pelätä käyttää, päinvastoin sitä hyödynnetään useiden suomalaisten tuotteiden tuotemerkeissä ja logoissa. Representaatiossa merkitykset eivät ole koskaan lopullisesti kiinnittyneitä vaan vanhat merkitykset korvautuvat uusilla. (Seppänen, 2005, s. 88–89.) Karhun kuva viestittää voimaa, turvallisuutta ja vaurautta. (Pentikäinen, 2005, s.54.) Kuusamossa karhu esiintyy julkisissa rakennuksissa valokuvina, moottorisahalla veistettyinä patsaina ja täytettyinä eläiminä. Se näkyy tuotteissa, karhunkierroksen reittikylteissä ja paikallisen urheiluseuran logossa. Sen kuvaan liittyy, jotain mikä kuvastaa paikan henkeä, tarinaa ja historiaa.

Karhun matka tuotteistetuksi kuvaksi ei ole ollut helppo. Niiden käyttäminen rahaa tuottavina hyödykkeinä alkoi jo antiikin Rooman aikoihin, kun Colosseumilla käytiin

karhutappeluista (Bieder, 2008, s. 98). Sirkusmenojen väistyessä historiaan on alettu puhumaan kuvien merkityksestä ja niiden luomasta harhasta. Filosofian tohtorin Jukka Sihvosen (2014) mukaan yksi keskeinen ja näkyvä piirre visualisoituneessa ja markkinointihenkisessä mediakulttuurissa onkin pyrkimys inhimillistää eläin. Tämän rinnalla kuitenkin säilyy pyrkimys eläimellistää. (Sihvonen, 2014, s. 84.) Olennainen osa visuaalisen kulttuuria tarkastellessa ovat käsitykset katseen ja katsomisen tavasta. Millä tavoin erilaiset mediat esittävät ja tuottavat todellisuutta, kenen näkökulmasta ja millaisin välinein. (Seppänen, 2015, s. 11–18, 78–80.) Kuvatulva voi myös vääristää käsitystämme luonnon ja eläinten sen hetkisestä tilasta. Antti Haataja kirjoittaa artikkelissaan *Väärin kuvattu luonto* eläinten virtuaalipopulaation luomasta harhasta, kun eläimet logoissa, tuotemerkeissä ja mainonnassa ylittävät luonnossa esiintyvien eläinten määrän.

Oman tutkimukseni tarkoituksena on karhukuvaston ja soveltavan taiteen avulla vahvistaa paikkaan liittyviä mielikuvia, tuoda esille paikallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Toiminnan järjestämisessä karhu luo teeman tekemiselle. Jokaisella osallistujalla on mielikuva karhusta, välittyy se sitten paikanniminä, kokemuksina tai luonnontieteellisenä tietona. Tutkimuskohteena karhu antaa teeman taiteelle ja ammentaa kulttuurista. Sen kautta avautuu karhun kulttuurirooli menneisyydestä nykypäivään. Luontokuvan ja yhteisötaiteen tarjoajana karhun rooli kuitenkin hieman muuttuu. Sitä arvostetaan yhä metsiemme kuninkaana, mutta siihen ei yhdisty pelko, eikä metsästysrituaalit. Karhu näyttäytyy sanaleikkeinä ja siihen yhdistyy vapaana luonnossa liikkuvan eläimen lisäksi ”julkinen karhu”. Tällaisina julkisina karhuina voidaan pitää Kuusamon Suurpetokeskuksen karhutarhan karhuja tai karhukojujen ruokintapaikoilla käyviä tunnistettavia yksilöitä, kuten oli *Halkikorva* ja vastaavasti Kuusamossa *Möröksi* (kuva 18) nimetty karhu. Julkiseen karhuun liittyy usein inhimillistettyjä piirteitä, joita ihminen niille antaa. Karhua nimenä hyödynnetään erilaisissa tarkoituksissa. Karhu ja voima voidaan liittää yhteen esimerkiksi urheiluseurojen nimissä, kuten *Kuusamon pallokarhut* tai se voi olla osana brändiä ja tuotteita kuten esimerkiksi vuonna 2017 ilmestynyt *Kuusamon Juuso* -juusto osoitti. Nämä mielikuvien rakennuspalikat vaikuttavat siihen minkälaisena karhu meille näyttäytyy. Tutkimuksessani havainnoin minkälaisena karhu näyttäytyy puhuttaessa laajemmasta luontokuvan merkityksestä. Miten se heijastuu teoksiin ja tekemiseen ja mitä tutkimuksessani yhteisötaiteen menetelmin karhutematiikasta muodostuu.

5.3. Taideperustaisen toiminnan järjestäminen

5.3.1 Kolmen toiminnan kokonaisuus

Lähestyessäni karhuaihetta tavoitteenani oli, että karhun kautta yhteisöllisyys ja paikan merkitykset korostuisivat. Päämääränä ei ollut niinkään taideteoksen luominen vaan taiteen tuominen osaksi ihmisten elämää ja arkea, kuten soveltavalle kuvataiteelle on tyypillistä (Jokela 2013, s. 14–15). Yhtenä lähtökohtana oli tuoda paikalliset tekijät ja osaaminen näkyvämmäksi. Suurelle osalle laadullista tutkimusta myös osallisuus ja kenttätyö ovat tutkimuksessa keskeisessä roolissa (Eskola & Suoraranta, 2001, s.16). Halusin, että paikalliset pääsisivät vaikuttamaan omaan asuinympäristöönsä annetun teeman ja yhdessä tekemisen kautta.

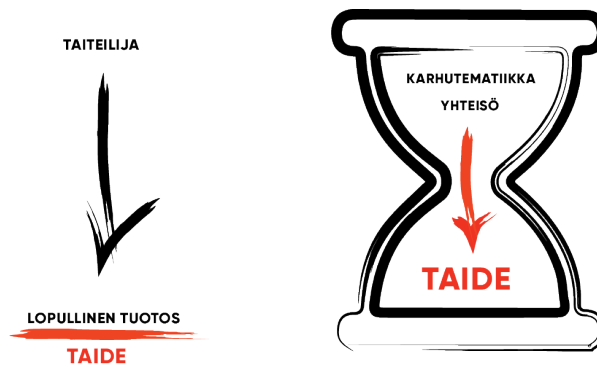
Usein taideteoksen näkyvin osuus on lopputulos, teos. Jaana Houessou (2010) tarkastelee väitöstyössään *Teoksen synty* taiteellista lopputulosta edeltänyttä prosessia. Kun lopullinen teos on perinteisesti nähty taiteellisen prosessin päämääränä, on itse prosessin arvo jäänyt vähemmälle huomiolle. Prosessin käsite liittyy tietyllä aikavälillä tapahtuvaan muutokseen ja sitä avaamalla tulee ymmärretyksi, miksi teoksista tulee sellaisia kuin ne ovat. Houessou kuvailee prosessia virtana, pyörivänä kehänä, joka välillä uinuu ja sitten taas virtaa tyrskyten. (Houessou, 2010, s. 8–9.) Tätä voisi verrata taideperustaisen toimintatutkimuksen syklisyyteen, jossa suunnitellaan, toteutetaan, tarkastellaan, arvioidaan jatkuvassa pyörteessä, toimintaa samalla eteenpäin kehittäen.

Ideoiden syntyyn liittyy vahvasti myös inspiraatio, jostain jo tehdystä ja nähdyistä. Itseäni kiinnostaa teosten hetkellisyys ja totutusta poikkeavat taiteen esityspaikat. Myös se, että teos voidaan kokea ja jakaa olematta itse paikalla, virtuaalisesti, on ilmiönä ajankohtainen. Yhteisöllisyyden aspekti nousee aikaisemmasta työstäni tuottajana, missä taiteen kautta annettiin nuorille mahdollisuus vaikuttaa omaan lähiympäristöön ja tulla sitä kautta nähdyksi. IHME-nykytaidefestivaalin ja Helsingin kaupungin kulttuurisen nuorisotyön kumppanuushankkeessa *IHME-pajassa*, nuoret pääsivät työskentelemään taiteilijan suunnittelemassa ja ohjaamassa työpajassa. Yhteistyö sai alkunsa halusta huomioida erilaiset yleisöt entistä paremmin. IHME-pajan yhtenä taiteilijana toimi kuvataiteilija Otto Karvonen (s.1975), jonka johdolla nuoret pääsivät

suunnittelemaan omia liikennemerkkejä asuinympäristöönsä. Kaupunkitilan haltuunotto ja nuorten suunnittelemat oikean näköiset liikennemerkit ilostuttivat alueiden asukkaita useiden kuukausien ajan. (IHME, 2016.)

Soveltavalle taiteelle ominaista on lähestyä kehitettävää kohdetta uudesta näkökulmasta, osallistaen. Yhteistyötahoja tai taiteen muotoa ei ole ennalta määritelty. Myös taiteen esityspaikat voivat olla totutusta poikkeavia. Näin laajalla kentällä toimiminen häivyttää taiteen perinteisiä rajoja ja kokemus voi tulla osaksi arkielämää teoksen muodon tai esityspaikan kautta. Halusin lähteä kokeilemaan millaisia taiteen muotoja, esityspaikkoja ja yhteistyötahoja voisi hyödyntää soveltavassa taiteessa niin, että se tavoittaisi mahdollisimman laajan yleisön. Yleisöllä tässä tapauksessa tarkoitan matkailijoita, paikallisia ja internetin välityksellä tavoitettuja teosten kokijoina. Lähdin lanseeraamaan kolmea osallistavaa kokonaisuutta, joissa yhdistyisi luonto, karhu, paikallisuus, paikka, taide ja tarinat. Näiden kolmen kautta syntyisi erilaiset esittämisen välineet ja menetelmät. Näistä muodostui kokonaisuus nimeltä *Kuusamo Bear Stories*.

Usein ideat omille teoksille lähtevät paikasta ja jonka jälkeen tulee vasta teoksen toteuttamistapa ja muoto. Noudatin samaa ideointiprosessia myös tässä tutkimuksessa. Poikkeuksena kuitenkin oma roolini. En toiminut taiteilijana, vaan koordinoijana, innostajana ja ohjaajana. Oma rooli niin sanottuna taiteen ulkopuolisena toimijana muovaa käsitettä myös siitä, mikä perinteisesti nähdään taideteoksena. Vaikka olen soveltanut yhteisötaiteen menetelmiä, lopulliset teokset eivät ole yhteisötaidetta. Tämä tarkoittaa sitä, että taide, tässä tutkimuksessa, ei ole lopullisissa taideteoksissa, kuten osallistavassa taidetyöpajassa syntyneissä puukiekoissa, teemanäyttelyssä esitetyissä teoksissa tai Kuusamosta ja karhusta syntyneessä räpissä. Taide on yhteisöissä, joiden kanssa syntyi nämä kolme kokonaisuutta ja taide on myös karhutematiikan hyödyntämisessä. Tulen avaamaan kaikkien kolmen toiminnan prosessit, suunnittelusta lopputulokseen.

Kuva 6. Taide tutkimuksessa ei ole taiteilijan lopullinen tuotos vaan syntyy teemasta ja ihmisten välisistä suhteista. Kaavio: Jonna Kalliomäki, 2019.

5.3.2. *Yhteinen taival* – osallistava taidetyöpaja kansallismaisemassa

Kaikille avoimessa *Yhteinen Taival* -työpajassa osallistujat pääsivät suunnittelemaan puukiekkoihin tervehdyksiä Karhunkierroksen kulkijoille. Esityspaikka valikoitui suurilta osin paikan nimen kautta, *Karhunkierros*. Paikannimi luo mielikuvan ja vahvistaa paikan symbolista merkitystä, karhua (Forss 2007, s.103). Oulangan kansallispuistossa sijaitseva 82km pitkä *Karhunkierros* on myös yksi Suomen suosituimmista vaellusreiteistä. Tapahtumaa voidaan pitää esimerkkinä yhteistyöstä, jossa soveltava taide kehittää ja tukee alueen matkailua vahvistaen kulttuurillista identiteettiä. (Jokela, 2013, s. 10–21.)

Yhteinen taival -yhteisötaidetyöpaja, järjestettiin Oulangan luontokeskuksen 30-vuotisjuhlaviikolla, *Oulanka Fest* -tapahtuman yhteydessä heinäkuussa 2018. Idea osallistavaan taidetyöpajaan syntyi tammikuun 2018 lopulla. Lähdin miettimään, millä keinoin saisin paikalliset ja matkailijat osaksi teosprosessia niin, että teoksen lopullinen tuotos olisi myös laajemmin koettavissa. Toteutus tulisi tapahtua myös niin, että osallistuminen olisi helppoa ja eikä veisi osallistujilta liikaa aikaa. Usean kerran järjestettävissä työpajoissa, joissa teoksen toteutuminen edellyttää useamman läsnäolokerran, vaatii osallistujilta sitoutuneisuutta ja taiteilijalta huolellista

suunnittelua. On otettava huomioon myös muuttuvat tilanteet ja muutettava tarvittaessa suunnitelmaa sen vaatimalla tavalla. Kertaluontoisissa työpajoissa osallistumisen kynnyks on usein matalampi. Järjestettäessä työpajojen tapahtumien yhteydessä on otettava huomioon myös teokseen käytettävän tekniikan ja materiaalien helppous niin, että ensikertalainenkin pystyy osallistumaan. Tärkeää työpajaa suunnitellessa on myös huomioida eri ikäiset ja tasoiset tekijät niin, että tekemisestä jää kaikille onnistunut kokemuksen tunne. Taiteellinen lahjakkuus ei ole tekemisen keskiössä vaan, jokainen toteuttaa teoksen niillä taidoilla, joita hänellä sillä hetkellä on. Työpajan ohjaajan tehtävänä on opastaa osallistujaa ja kertoa kuinka laitteistot ja materiaalit toimivat ja millä tavoin niitä voidaan teoksissa hyödyntää. Teoksen toteutuspaikaksi valikoitui Oulangan kansallispuistoa halkova vaellusreitti, Karhunkierros, ja materiaaliksi puukiekot ja polttokynä (kuva 7).

Kuva 7. Työpajojen materiaaleina olivat puukiekot ja polttokynä. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Koska teos levittäytyisi Karhunkierroksen varrelle tulisi työpaja järjestää mahdollisimman lähellä lopullisia esityspaikkoja. Otin yhteyttä Oulangan luontokeskukseen huhtikuun puolen välin jälkeen. Esittelin työpajan idean ja kyselin mahdollisuutta pitää työpaja keskuksella jonkin tapahtuman yhteydessä. Mietin yhdeksi vaihtoehdoksi karhunpäivää, jota vietetään vuosittain 13. heinäkuuta. Luontokeskus vastasi, että olivat kiinnostuneet yhteistyöstä ja ehdottivat, että työpaja pidettäisiin heidän järjestämänsä *OulankaFest* -tapahtuman pääpäivänä, keskiviikkona 11.7.2018. *OulankaFest* on koko perheen tapahtuma ja pitää sisällään työpajoja,

villiruokatorin, live-musiikkia ja erilaisia retkiä ja opastuksia luontoon. Pitämällä työpajan jo olemassa olevassa tapahtumassa tavoittaa potentiaalisia osallistujia paremmin ja pystyy jakamaan viestintä- ja markkinointivastuun, sekä tilat ja mahdolliset kustannukset (kuva 8).

Kuva 8. Yhteinen Taival -yhteisötaidetyöpaja OulankaFesteillä 11.7.2018. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Materiaaliksi työpajaan valikoitui Kuusamon maisemaa ja elinkeinoelämää hallitseva puu. Jokelan ja kollegat (2005) toteavat, että havainnoimalla ympäristöä nähdään mitä materiaaleja voidaan hyödyntää taiteen tekemisessä (Jokela ym., 2005). Paikkasidonnaista taidetta tehdessä on otettava huomioon myös ympäristö, missä taidetta tehdään ja valittava materiaali sen mukaan. Tässä tapauksessa, kun teos sijoitettiin luontoon, missä sitä ei huolleta, niin materiaalin tulee olla luonnonmateriaalia. Sellaista, joka maatuu tai jota voidaan hyödyntää paikassa muulla tavoin. Hiltusen (2008) mukaan, projekteissa, joissa luodaan yhteistyössä taidetapahtumia, on otettava huomioon myös paikkojen visuaalinen ilme, perinteet ja tarinat. Näissä niin kutsutuissa kyläprojekteissa tunnusomaista on kylän historian ja elinkeinojen merkityksen ymmärtäminen ja välittäminen muille. (Hiltunen, 2008, s.

137.) Lopullinen teoskokonaisuus juhlisti Kuusamon 150-vuotisjuhluvuotta ja sen kunniaksi puukiekkaja oli 150 kappaletta. Kuusamon kaupungin kasvatus- ja sivistyslautakunta ja U.A. Virranniemen rahasto myönsivät kokonaisuudelle apurahan, jolla kuluja katettiin.

Jokaisen kiekon toiselle puolelle oli polttoleimattu Kuusamon Nuorkauppakamarin 2017 lanseeraama slogan *We Bear Kuusamo*. Slogan on leikkimielinen sanaleikki, jossa sana *bear* yhdistyy Kuusamon tunnuseläimeen karhuun, mutta tarkoittaa myös jonkin asian sietämistä. Halusin yhdistää tämän jo olemassa olevan aluetta markkinoivan sloganin osaksi projektiani ja vahvistaa ja kehittää sitä kautta jo jotain olemassa olevaa. Nuorkauppakamariin olin yhteydessä heti alkuvuodesta. Ideani oli, että kiekkoissa olisi jokin tunnistettava piirre, jonka avulla kiekkoista otetut kuvat löytyisivät myös sosiaalisen median kautta. *We Bear Kuusamo* -slogan sopi tarkoitukseen hyvin ja projektini toimisi osana sloganin lanseerausta ja tekisi sitä osallistavan taiteen kautta tunnetuksi laajemmin. Sain käyttööni sloganista tehdyn logon, jota sain käyttää osana markkinointimateriaalia. Nuorkauppakamari hankki myös logolla varustetun polttoraudan ja puukiekkot työpajaani varten (kuva 9). He myös mainostivat tapahtumia omilla viestintäkanavillaan.

Kuva 9. We Bear Kuusamo -polttorauta. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Työpajaan osallistuja sai piirtää tai kirjoittaa toiselle puolelle mäntykiekkoa tervehdyksiä ja tsemppiviestejä Karhunkierroksen kulkijoille, jotka näkisivät kiekkot pysähtyttyään reitin taukopaikoille. Viestit ja kuvat poltettiin puuhun polttokynällä, jotta ne näkyisivät kiekkoissa, eikä kuluisi heti pois (kuva 10). Polttokynän hankin U.A. Virranniemen rahastosta saamallani 500€ apurahalla. Polttokynää käytetään usein

puisten matkamuijtojen signeeraamiseen tai koristeluun. Näin jokaisesta kiekosta muodostui uniikki, paikallinen, käsintehty ”matkamuijto”. Toteutusta helpottamaan olin piirtänyt muutaman mallin karhuista (kuva 14). Näin osallistuja pystyi halutessaan kuvittamaan kiekkoja karhun kuvilla.

Kuva 10. Polttokynällä syntyy karhun kuva mäntykiekkoon. Tekijä: Jussi Tervo. Valokuva: Osku Tuominen, 2018.

Työpajan jälkeen vein kiekkoja Karhunkierroksen tauko- ja tulipaikoille, joita löytyy 82km reitiltä kymmeniä. Olin aiemmin kesällä kulkenut reitin kokonaisuudessa ja kartoittanut samalla paikkoja ja reittejä, mitä kautta kiekkoja olisi helpointa kuljettaa. Teoksen ei ollut tarkoitus olla pysyvä, vaan taukopaikalle saapuva vaeltaja sai hyödyntää kiekkoja kuinka parhaaksi näki. Joillekin taukopaikoille jätin kiekkoja useamman. Osan kiekkoista asettelin laavun sisään, osan pöydälle ja osan autiotupiin (kuvat 11 ja 13). Kiertäessäni Karhunkierroksen tulipaikkoja usean kuukauden aikana huomasin, että kiekkoja oli käytetty, kuten olin ajatellut ja ne sulautuivat rakennettujen taukopaikkojen ympäristöön. Osa kiekkoista oli toiminut pannunalusina, osa kiekkoista oli kadonnut, joko matkailijan mukaan tai sitten poltettu nuotiopaikoilla. Osa puukiekoista ilostuttaisi kierroksen kulkijoita koskemattomana, kunnes luonto ne lopulta hajottaisi. Teoksen hetkellisyyden vuoksi, olin kuvannut jokaisen valmistuneen kiekon, jonka reitin varrelle vein. Kuvat valmiista kiekkoista ja tiedot niiden

sijoituspaikeista löytyvät *Kuusamo Bear Storiesille* perustamistani sosiaalisen median kanavista.

Kuva 11. Puukiekkö vietynä Valtavaaran päivätupaan. Tekijä: Iiro Vanhatalo. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Kiekköt toimivat myös informaation välittäjinä, ne merkkasivat reittiä, olet Karhunkierroksella. Vaellusreitti ympäristönä määrittäi paljolti teosten muodon, ja halkaisijaltaan noin 20cm puukiekköt sopivat ympäristöönsä, Kuusamon luontoon. Teosten pieni koko ja puu materiaalina sulautui osaksi tuli- ja taukopaikkoja. Ne saivat merkityksensä ympäristönsä kautta. Puukiekköt olivat teoksina enemmän paikkaan sopeutuvia ja paikan määrittelemiä, kuin paikkaa hallitsevia. Timo Jokelan mukaan, kun teosten muoto ja materiaali perustuvat paikan fyysisiin ulottuvuuksiin ja sille annettuihin sisällöllisiin merkityksiin, niin teokset ovat usein juuri tehty paikalle ominaisista materiaaleista. Näitä materiaaleja ovat esimerkiksi kivet, puut, kasvit, jää jne. Tällöin puhutaan ympäristötaiteen rajatummasta käsitteestä. (Jokela, 1997, s.110.)

Työpajaa Oulangan luontokeskuksella ja teosten sijoittamista Karhunkierrokselle voidaan mielestäni pitää ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyönä, joka osaltaan kehittää matkailupalveluita. Huhmarniemen ja Jokelan mukaan ympäristötaide yhdistettynä matkailuun voi tarkoittaa teoksia esimerkiksi juuri retkeilyreiteillä. Ne ovat matkailijoiden itsensä tekemiä, maastoon katoavia merkkejä, eli paikkasidonnaisia teoksia. Ne kertovat myös jotain alueen kulttuurista. (Huhmarniemi & Jokela, 2018.)

Tässä mielessä osallistava taidetyöpaja oli onnistunut. Myös Oulangan luontokeskus tilan tarjoajana ja Kuusamon Nuorkauppakamari materiaalien tarjoajana olivat tyytyväisiä sisältöön, toteutukseen ja lopputulokseen.

Osallistavien taidetyöpajojen vetämisestä itselläni oli vuosien kokemus, joten osasin valmistautua. En kuitenkaan koskaan ollut käyttänyt työpajoissa materiaalina raakaa puuta, enkä myöskään koskaan ollut tehnyt mitään polttokynällä. Puukiekot toimitettiin minulle kahdessa erässä. Tämä oli näin jälkeenpäin ajateltuna hyvä asia. Ensimmäinen erä valmiiksi leikattuja puukiekkoja saapui toukokuussa 2018 ja puu oli juuri leikattu eli kiekot olivat vielä kosteita ja painavia. Asuin kelomökissä, joten jätin kiekot kuivumaan pihalle, sillä liian nopea kuivuminen sisätiloissa aiheuttaa sen, että kiekot halkeavat herkemmin. Puukiekkoja ympäröivä kuori suojaa puuta hieman, mutta pienet säröt ovat melkein väistämättömiä. Kosteuden haihtuminen ei ollut kuitenkaan tarpeeksi tehokasta ja kiekot tummuivat. Kuivuttuaan hioin kiekot käsin hiomakoneella, mutta tumma rengas niiden ympärillä pysyi. Toinen osa kiekoista saapui juhannuksen tiennoilla, tällä kertaa kuivatin kiekot niin, että ne olivat pystyssä hieman irti toisistaan, eivätkä näin tummuneet.

Kuva 12. Polttoleimatut puukiekot. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Hiottuani kiekot, polttoleimasin kaikki 150 puukiekkoa käsin We Bear Kuusamo -logolla (kuva 12). Raakapuu aiheutti sen, että polttoleimasin ei tarttunut kiekkoon helposti vaan vaati aikaa ja voimaa. Pihkaisena puuna mänty asetti haasteita myös polttokynälle. Kuumen kynän osuessa pihkaiseen puuhun saattoi siitä syntyä pieni

tulileimahdus (kuva10). OulankaFestin ollessa koko perheen tapahtuma, iso osa työpajaan osallistujista muodostui lapsista. Hyvin ohjatusti ja valvotusti jokainen halukas sai käyttää ja kokeilla polttokynää turvallisesti. Se oli monelle inspiroiva kokemus ja iso osa elämästä.

Suurin osa kiekkoista valmistui työpajan aikana. Täytin samana iltana rinkan puukiekoilla ja lähdin viemään niitä Oulangan luontokeskusta lähellä oleville Karhunkierroksen tuli- ja taukopaikoille. Rinkkaan mahtui noin 20 kiekkoa. Vein kiekkoja läpi vuoden eri tulipaikoille kantaen niitä repussa tai rinkassa. Muutamalle tulipaikalle kiekot kulkeutuivat Metsähallituksen huoltojoukkojen mukana. Uskon, että kuiva kesä metsäpalovaroituksineen ja tulentekokieltoineen säästi kiekkoja pidempään, mutta kuivana puuna ne päättyivät lopulta lämmittämään vaeltajaa nuotiopuun roolissa.

Kuva 13. Puukiekot Karhunkierroksen varrella sijaitsevalla tulipaikalla. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

OulankaFest tavoitti paljon kävijöitä, jonka myötä työpajaan osallistui useita kansallispuistossa vierailevia matkailijoita. Näin noin 100 puukiekkoon piirtyi heidän tervehdyksensä. Tapahtumissa järjestettävissä työpajoissa vuorovaikutussuhde osallistujan kanssa voi jäädä lyhyeksi, mutta monelle se on mukava kokemus ja kosketus taiteen tekemiseen. Näin myös taiteen vieraannuttava vaikutus vähenee ja tulee osaksi elämää.

Kuva 14. Osa kiekkoista löysi tiensä Karhunkierroksen tulipaikoille vasta marraskuussa 2018.

Tekijä: Julia Jämiä. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

5.3.3. *Karhun jälki* – teemanäyttely luontokuvakeskuksessa

Toinen yhteisöllinen tapahtuma oli karhuteemainen näyttely nimeltä *Karhun jälki*, joka järjestettiin 7.8.–6.9.2018 Kuusamossa. Idea näyttelyn järjestämisestä oli ensimmäinen karhu-tematiikkaan liittyvä ajatukseni. Kun koulutuksen alussa, syksyllä 2017 meidän tuli esitellä unelmaprojektimme, esittelin idean Karhumuseosta. Museo sisältäisi kaikkea karhuun liittyvää, historiikkaa, esineistöä, valokuvia, maalauksia ja matkamuuistoja. Idea kuitenkin muotoutui ajatukseksi yhteisnäyttelystä, joka toisi esille paikallista taidetta ja luontokuvia karhuteemalla. Yhteisnäyttelyssä teoksia voi olla esillä useilta eri taiteilijoilta. Teosvalinnoista vastaa usein tuomaristo tai kuraattori. *Karhun jälki* -näyttelyn teosvalinnoista vastasin yksin.

Keskustelin ideastani Kuusamo-opiston rehtorin Kari Kantolan kanssa ja pohdin näyttelyn esityspaikkaa. Häneltä tuli idea, että *Karhun jälki* -näyttely voitaisiin pitää Kuusamon palvelupiste Karhuntassussa, jossa Hannu Hautalan luontokuvakeskus sijaitsee. Kantola toimii Hannu Hautala -säätiön asiamiehenä. Luontokuvakeskuksen galleriatila kulkee nimellä *Hannun jäljillä*, josta myös näyttelyn nimi kumpusi. Nimensä itse rakennus on saanut muodostaan. Arkkitehti *Seppo Koutaniemen* suunnittelema rakennus näyttää ylhäältä päin katsottuna karhun tassulta.

Kohdistin näyttelyhaun ensisijaisesti kaikille Kuusamon seudulla asuville tai siellä syntyneille kuvataiteilijoille, luontokuvaajille ja ITE-taiteilijoille. Koin, että paikkakuntalaisina heidän suhteensa paikkaan ja karhuun palvelisi kehittämistutkimustani parhaiten ja he alueen asukkaina olisivat niitä, jotka vahvistaisivat omalla tekemisellään alueen imagoa. Olin itse myöskin melko tuore kuusamolainen ja yhdyn Lippardin toteamukseen, että jos ei ole aikaa tutustua paikkaan niin yksi keino on tutustua paikallisiin asukkaihin ja taiteilijoihin (Lippard, s. 279). Tekijöiden koulutustaustalla tai taiteen tai luontokuvan kentällä toimimisella ei haussa ollut merkitystä. Halusin tuoda näyttelyn avulla yhteen mahdollisimman laajan kirjon paikallisia luovan alan tekijöitä. Haussa mainitsin esimerkkinä kuvataiteilijat, luontokuvaajat ja ITE-taiteilijat.

Nimitys ITE-taide tulee lyhenteestä ”itse tehty elämä”. ITE-taiteilijat ovat itseoppineita ja taiteen fyysinen tekeminen on teosten keskiössä. Vuonna 1998 Maaseudun Sivistysliitto aloitti suomalaisen ITE- taiteen valtakunnallisen kartoituksen. Tekijöiden esiin nostaminen ja tunnetuksi tekeminen on koettu palkitsevaksi ja se on saanut ITE-taiteilijat tuntemaan, että heidän tekemisellään on merkitystä. Myös paikkakunnan asukkaat kokevat, että ITE-taiteella on merkitystä yhteisöllisen identiteetin ja myönteisen imagon rakentumisessa. (Branderburg, 2008, s. 35.) Tämän tapainen tunnustus ja näkyväksi tekeminen oli myös *Karhun jälki* -näyttelyn taustalla ja puhuinkin siitä kansannäyttelynä.

Koska haku ei kohdistunut pelkästään ammattitaiteilijoille, jouduin avaamaan haussa, ketkä voivat hakea ja minkälaisilla teoksilla voi hakea. Näin jälkeempäin ajateltuna listaamani esimerkit olivat ehkä hieman suppeita, eivätkä tavoittaneet niin monimuotoista taiteen kirjoja kuin olisin halunnut.

Näyttelyn hausta ilmoitettiin Hannu Hautala luontokuvakeskuksen nettisivuilla, paikallislehdissä, sosiaalisen median kanavissa ja lähetettiin myös paikallisille taiteilija- ja valokuvaseuroille. Näyttelyhakemus ja teoskuvat tuli toimittaa joko sähköisesti Kuusamo Bear Storiesille luomaani sähköpostiin tai Hannu Hautala luontokuvakeskuksen osoitteeseen. Postitse lähetettyjen hakemusten tuli olla perillä

18.6.2018. Hakemuslomakkeita sai paperisina versiona Hannu Hautala luontokuvakeskuksesta, keskuksen aukioloaikoina.

Tekniikka näyttelyyn ehdotetuissa teoksissa oli vapaa, teosten teemana tuli kuitenkin ilmentyä jollakin tapaa karhu. Esimerkkeinä teosmuodoista mainitsin valokuvat, maalaukset, piirustukset, veistokset, installaatiot, videot, taidegrafiikan vedokset, performanssit jne. Halusin esimerkeillä korostaa, että teokset voisivat periaatteessa olla mitä vain. En ehkä täysin onnistunut pyrkimyksessäni ja esimerkiksi käsityöt puuttuivat lähetetyistä hakemuksista täysin. Hakemuksessa oli kolme kohtaa teosehdotuksille. Teoksen ei tarvinnut olla hakuhetkellä valmis vaan myös ehdotus näyttelyyn tulevasta teoksesta riitti. Tällöin mukaan piti liittää teossuunnitelma, mitä on tekemässä ja kuvia aikaisemmasta tuotannosta.

Näyttelyn teosvalinnoista vastasin yksin ja ilmoitin valinnoista taiteilijoille kesäkuun loppuun mennessä. Valitsin näyttelyyn teoksia 25 taiteilijalta. Ennen näyttelyä saimme teoksia vielä Taiteilijaseura Koillisen kunniajäseneltä. Hänen töissään karhun jälki näkyi selvästi, taiteilija oli nimittäin itse *Juuso-karhu*.

Otin näyttelyyn melkein kaikki siihen hakeneet tekijät. Pudotin hausta pois pienten lasten tekemät teokset, koska koin, että ne eivät sopineet niihin tavoitteiseen ja paikallisen identiteetin vahvistamiseen mihin näyttelyn kautta pyrin. Myöskin galleriatilan seinäpinta-ala määräitti näyttelyyn otettavien teosten määrän. Pääpiirteittäin otin jokaiselta yhden teoksen näyttelyyn. Muutamalta taiteilijalta valitsin näyttelyyn useamman teoksen. Yksi tällaisista oli paikallinen ITE-taiteilija Eero Tyrväinen, jolta valitsin kolme öljyvärimaalausta vuosilta 1990, 1999 ja 2004 (kuva 15).

Yhteensä töitä näyttelyssä oli esillä 32 kappaletta, joista yksi oli Paavo Haavikon kohtaus Kullervon tarinasta *Karhunkesä*, jonka esitti kuvataiteilija Erja Kärkkäinen näyttelyn avajaisissa. Muuten näyttely koostui maalauksia, joita oli 19, valokuvateoksia oli seitsemän, piirustuksia kaksi ja veistoksia oli kolme, joista yksi oli nahkasta valmistettu rumpu. Rumpuun oli maalattu sen kesän Juuso-karhulle syntyneet karhunpennut (kuva 16).

Kuva 15. Eero Tyrväinen, *Karhun kesä*, 2004, öljyvärimaalaus. **Kuva 16.** Marita Kuusiniemi, *Juuson jäljet*, 2018, koivu, poro, akryyli. Valokuvat: Jonna Kalliomäki, 2018.

Monet töistä oli myös tehty ennen näyttelyhakua, mikä kieli siitä, että karhu on aiheena inspiroinut useaa taiteilijaa. Yhtenä esimerkkinä kuusamolainen Jari Karjalainen, jonka vuonna 1987 maalaama teos oli myyty Kuusamossa järjestetyssä taidenäyttelyssä vuonna 1988 Saksaan. Vuonna 2009 maalauksen omistajien nukkuessa pois, heidän toiveena oli ollut, että teos palaisi takaisin syntysijoilleen Kuusamoon. Karjalaisen 31-vuotta vanha maalaus oli näyttelyn vanhin teos (kuva 17).

Kuva 17. Jari Karjalainen, *Karhuperhe*, öljyvärimaalaus, 1987. Valokuva, Jonna Kalliomäki, 2018.

Neljä teosta oli nimetty *Metsän kuninkaaksi*, mikä kielii, että miellämme karhun vieläkin metsiemme valtiaana. Viisi valokuvateosten karhukuvista oli kuvattu karhukojuilta. Yksi näistä oli Juho Salon *Kylmävä katse* -teos, jossa on Möröksikin kutsuttu Kuusamossa liikkuva karhu (kuva 18).

Kuva 18. Juho Salo, *Kylmävä katse*, valokuva, 2017.

Näyttelyyn hakeneille taiteilijoille ilmoitin teosvalinnoista sähköpostitse. Haussa olin jo ilmoittanut, että taiteilijoiden tulisi vastata teosten kuljetuksesta ja vakuutuksesta ja niiden kustannuksista itse. Valittujen teosten tuli olla perillä Hannu Hautala luontokuvakeskuksessa viimeistään perjantaina 3.8.2018. Näyttelyn ripustuksen aloitin maanantaina 6.8. Näyttelyyn liittyvissä käytännön asioissa, avajaisissa ja ripustuksessa minua auttoi Karhuntassun henkilökunta ja luontokuvakeskuksen näyttelyvastaava Jari Karjalainen, joka oli myös yksi näyttelyyn valituista taiteilijoista. Teoksia oli paljon, 32 kappaletta, joista muun muassa maalaukset olivat todella kookkaan kokoisia. Isoin oli 90cm kertaa 150cm. Jaoimme Karjalaisen kanssa saman visuaalisen näkemyksen ja vaikka teosten sijoittaminen oikeille paikoille vei aikaa, niin saimme lopuksi koostettua ripustuksellisesti rytmikkään näyttelykokonaisuuden. Seuraavana päivänä pidettiin lehdistötilaisuus ja näyttelyn avajaiset.

Kuva 19. Karhun jälki -näyttelyn pystytys Hannu Hautalan luontokuvakeskuksen galleriatilassa 6.8.2018. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Näyttelyn julisteen ja kutsukorttien pohjana käytin yhden valitun taiteilijan työtä hänen luvallaan (kuva 20). Jokainen taiteilija sai hakea Karhuntutusta itselleen julisteen ja jaettavat kutsut toimitin niin sähköisesti kuin postitse jokaiselle. Apurahaa käytin kutsujen ja julisteen painokuluihin ja postitukseen ja taiteilijoiden kukitukseen.

Kuva 20. Näyttelyn juliste. Maalaus: Hanna Posio, *Piilossa*, akryyli ja pastelli puulle, 2018.

Taitto: Jonna Kalliomäki, 2018.

Näyttelyn avajaisia vietettiin tiistaina 7.8.2018 klo 18.00. Avajaisiin oli kaikilla vapaa pääsy. Näyttelyn taiteilijat olivat kaikki muutamaa estynyttä lukuun ottamatta paikalla avajaisissa. Esittelin kaikki taiteilijat samalla kukittaen heidät. Luontokuvakeskus tarjosi kuohuvaa ja pientä naposteltavaa. Avajaisten jälkeen taiteilijat pääsivät ilmaiseksi käymään näyttelyssä ilmoittamalla siitä asiakaspalveluun. Muuten keskuksen normaali sisäänpääsy oli 5€. Näyttelyn näki kuukauden aikana miltei tuhat kävijää.

Jokelan ja Huhmarniemi (2018, s. 29) toteaa, että taide voi luoda paikkakunnan imagoa ja tukea markkinointia matkailukeskuksissa ja taajamissa. Näyttelystä saatu palaute oli myönteistä ja siitä oltiin positiivisesti yllättyneitä. Kohdistin haun melkein pääasiallisesti Kuusamon alueelle paikallislehtien, paikallisen taiteilijaseuran ja paikallisten Facebook-ryhmien kautta. Hakuajan loppupuolella laitoin hausta ilmoituksen myös Oulun taiteilijaseuralle. Vain muutama hakemus tuli Koillismaan ulkopuolelta. Vaikka en ollut koskaan tehnyt mitään vastaavaa niin useisiin yhteisnäyttelyihin itse hakeneena en ollut huolissani, että hakemuksia tai teosehdotuksia ei tulisi tarpeeksi. Olin kuitenkin yllättynyt, että perinteisiä luontovalokuvia teosehdotuksissa oli vain muutama. Yhteisnäyttelyn käytäntö taiteen piirissä on yleisempää, mutta halusin häivyttää rajaa taiteen ja luontovalokuvan välillä. Yritin saada näyttelyyn myös karhuaiheisia isoja moottorisahaveistoksia paikalliselta tekijältä, mutta niiden kuljetus ja näytteille asettaminen olisi vaatinut itseltäni enemmän aikaa ja myös budjetointia.

Hannu Hautala luontokuvakeskuksen galleriatila oli pieni suhteessa teosten määrään. Koska teoshaussa oli ilmoitettu teoksien koot, olin sen mukaan laskenut, että kaikki valitsemani teokset mahtuisivat tilaan. Galleriatilassa oli asianmukaiset ripustusvälineet ja näyttelyvalot. Karhuhuntassun henkilökunta vastasi näyttelyn valvonnasta ja lipunmyynnistä. Olin alun perin miettinyt näyttelyn esityspaikaksi jotain keskustan tyhjillään olevaa liiketilaa tai vanhaa navettaa. Se olisi vaatinut enemmän työtä ja aikaa, mutta olisi tehnyt kokonaisuudesta rouheamman, kansannäyttelyn omaisen kesäkohteen. Siihen olisin voinut yhdistää alkuperäistä museoideaani mukailen historiikkia ja matkamuistoja liittyen karhuihin ja Kuusamoon.

5.3.4. ”Kuusamosta meikä räppää kuin matofaking Danni”

”Juuso-karhu maalaa, nyt se räppää.” Viimeisenä osallistava kokonaisuutena syntyi *Kuusamon Karhustoorit* -musiikkikappale ja -video. Ensimmäinen merkintä ideasta löytyy tammikuun 2018 lopulta. Musiikin yhteisöllinen voima ja sen sitouttaminen paikkaan oli kiinnostava ajatus. Kokemus paikasta ei olisi myöskään sidottuna tiettyyn hetkeen vaan musiikin kautta se olisi koettavissa milloin vain. Se veisi kokijan Kuusamon maisemiin ja karhutarinoihin ja vahvistaisi tätä kautta paikan symboliikkaa. Entisajan Kontion virret, laulut ja runot karhusta saisivat uuden nykypäivän ylistyslaulun.

*jos oot syntynyt pedoksi oot syntynyt kotiin
Ku talviunilta herrään ku karhu karhu
Heti marjojen perrään ku karhu karhu
Näitä kuvaillaan niinku Hautalan Hannu ja takasi mennään unille ku karhu*

- Kuusamon Karhustoorit

Vesa Matteo Piludu (2019) analysoi väitöskirjassaan karhuvirsiä ja rituaalilauluja, joihin liittyy karhu. Karhuvirsiä, *Bear Songs* laulettiin ennen metsälle lähtöä, metsästyksen aikana ja sen jälkeen. Rituaalien toivottiin miellyttävän karhua ja tuovan metsästysonnea ja suojelusta. Karhun ajateltiin ymmärtävän ihmisten kieltä ja laulut sisälsivätkin monta metsän kuninkaalle annettua myönteistä lempinimeä. (Piludu 2019; Rautalahti 2019.)

*Wadap Kuusamo mikä pössis
Tällä kertaa meillä on myös mesikämmen messis*

- Kuusamon Karhustoorit

Koin, että karhusta kertova kappale toimisi parhaiten puhelaulun muodossa. Tärkeää oli myös, että esittäjä olisi paikallinen, koska kosketuspinta kontekstiin olisi tällöin autenttisempi. Lähdin kyselemään mobiiliviestintäsovellus *Jodelista* osaako kukaan nimetä kuusamolaisia rap-artistejä. Jodel on anonyymi viestialusta, joka käyttää paikantamiseen käyttäjän GPS-sijaintia, näin viestit näkyvät vain tietyllä alueella. Vastausten perusteella löysin paikallisen rap-kollektiivin *Tuntemattomien*

Runoilijoiden Kerhon Facebook-sivut. Kollektiiviin kuului viisi jäsentä. Otin heihin yhteyttä ehdottaen yhteistyötä Kuusamon oma karhu-rapin tiimoilta. Kappale sitoisi yhteen paikan ominaispiirteet ja herättäisi myyttisen karhun henkiin, kuten entisajan karhulaulut, joissa karhu renegoituu ja palaa kaadon jälkeen takaisin kotiin, metsään (Pilidou, 2019; Rautalahti 2019). Vastaus oli myönteinen. Vastapalveluksena siitä, että he sovittaisivat, sanoittaisivat ja esittäisivät kappaleen, järjestäisin heille musiikkituottajan, joka vastaisi kappaleen biitistä, nauhoituksesta ja masteroinnista. Lanseeraisin kappaleelle myös musiikkivideon.

Karhuntassu – Kuusamon uistin

Helilammella kuutamouinnil

sata muistelmaa, riimiin teen siltaa

viitisen minsaa ja Riipisen riistaa

teen sulle karhunpalveluksen mä koko talven pusken

räppii kun muut ämceet herää unilt vasta harvennukseen

vanhat kaverukset Sulo ja Juuso

Kuusamon Juusto, Pölkky ja koko Kuusamon puusto

Paka on haka, mutta tiet oli mierot

Kiekka kuoli, mut onneks on Karhunkierros

- Kuusamon Karhustoorit

Lähdin etsimään tuottajaa Facebookin kautta. Sain vinkin kouvolaalaisesta Timo Mäkisestä, johon olin yhteydessä 4.5.2018. Kerroin hänelle ideasta ja siitä minkälaista tunnelmaa kappaleelle haimme. Demo kolahti sähköpostiin 20.5.2018. Muistiinpanoissani on merkintä siltä päivältä ”Kylmät väreet meni”. Biitti oli juuri sellainen mitä toivoimme.

Koska melkein kaikki rap-kollektiivin jäsenet asuivat sillä hetkellä muualla kuin Kuusamossa, kävimme kesän ajan keskusteluita Messengerin välityksellä. Musiikkivideon toteutuksen ideana oli, että siihen olisi avoin haku, jossa haettiin Kuusamossa kuvattuja HD-laatuisia videoita, joista musiikkivideo koostettaisiin. Näin videon teossa tulisi yhteisöllinen puoli esille ja kaikki halukkaat pääsisivät osaksi rakentamaan kuvaa Kuusamosta. Hausta ilmoitettiin niin sosiaalisessa mediaan eri

kanavissa kuin paikallislehdissäkin. Haku ei tuottanut tulosta, joten jouduin soveltamaan alkuperäistä ideaani hieman.

Elokuun alussa tuottaja Mäkinen ja Tuntemattomien Runoilijoiden Kerhon, jatkossa TRK, jäsenet saapuivat Kuusamoon, jolloin tapasin heidät ensimmäistä kertaa. TRK:llekin jälleen tapaaminen on ensimmäinen kuuteen vuoteen. Karhu-rap sai ensiesityksensä Kuusamon Katuruokamarkkinoilla 4.8.2018 (kuva 21). Esityksestä oli sovittu Kuusamon Nuorkauppakamarin kanssa, joka oli tapahtuman järjestävä osapuoli.

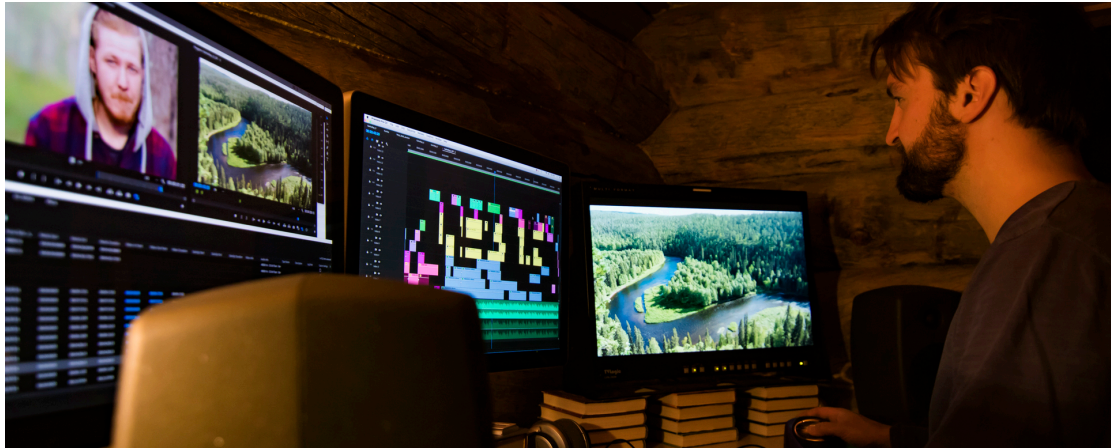
Kuva 21. Tuntemattomien Runoilijoiden Kerho Kuusamon katuruokamarkkinoilla 4.8.2018. Valokuva: Henry Kestilä, 2018.

Esityksen jälkeen suuntasimme kotiini, johon musiikkituottaja Mäkinen oli pystyttänyt äänitysstudion. Äänitimme kappaleen ja samalla kuvasimme materiaalia musiikkivideoon (kuva 23). Videon kuvauksista vastasivat media-alan ammattilaiset Henry Kestilä, joka on mukana myös TRK:n toiminnassa ja Osku Tuominen. Kestilä ja Tuominen vastasivat myös videon jälkituotannosta (kuva 23). Kuvitusmateriaalia videoon saimme Kuusamo-opiston rehtorilta Kari Kantolalta ja leikkaaja Osku Tuomiselta.

Kuva 22. Musiikkivideon kuvaukset ja kappaleen äänitys Kuusamossa 4.8.2018. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Halusin tuoda Kuusamon luonnon ja karhun osaksi populaarikulttuuria ja luoda tätä kautta luontokuvalle uusia esityskanavia ja vahvistaa Kuusamon paikallisidentiteettiä ja yhteishenkeä. Sekä petokuvat, että Oulankajoen luonto- ja kulttuurimaisemat välittyvät osana tarinaa rytmittäen musiikkivideota (kuva 23). Kansallismaisema onkin kulttuurinen tuote ja ideologinen työkalu, joka ei esittäydy meille sellaisenaan vaan välittyy osana matkakertomusta. (Vilkuna, 1997, s. 163). Musiikkivideossa kuvat ja sanat vahvistavat ne niitä symbolisia merkityksiä mitä paikalla on.

Kuva 23. Kuusamon Karhustoorit -musiikkivideo leikkauspöydällä. Valokuva: Jonna Kalliomäki, 2018.

Ensi-esityksensä musiikkivideo sai Kuusamo Nature Photo -tapahtuman yhteydessä 6.9.2018. Samana päivänä *Karhun jälki* -näyttely oli auki viimeistä päivää. Seuraavana päivänä julkistettaisiin taiteilija Juhani Honkasen tekemä teos Juuso-karhusta ja Sulosta. *Kuusamon Karhustoorit* julkistettiin kaikissa musiikin suoratoistopalveluissa 12.9.2018 ja musiikkivideo muutamaa päivää myöhemmin YouTubessa.

Kuva 24. Kuusamon Karhustoorit julkaistiin mm Spotifyyissa 12.9.2018. Kuva: Osku Tuominen, taitto: Henry Kestilä, 2018.

Huhmarniemi ja Jokela (2018) summaavat, että nykytaide sitoutuu aikaan ja paikkaan. Edellytys dialogisille ja paikka- ja tilannesidonnaisille taidetoiminnoille on, että ne kohdistuvat tekijöiden ja kokijoidenkin omaan ympäristöön ja todentuu niiden puitteissa tapahtuvana toimintana. Näin perinteinen taide ja modernistisen ajattelun mukainen ei-taide, kuten kansantaide, kulttuurimatkailu ja populaarikulttuuri limittyvät keskenään. (Huhmarniemi & Jokela, 2018, s.111.) Tällainen lähestymistapa ja toimintojen limittyminen toisiinsa kiinnosti itseäni. Mietin, miten taiteen avulla saadaan paikkaan liittyvät tarinat näkyväksi. Kaiken ei tarvitse olla visuaalisesti näkyvää vaan avuksi voidaan ottaa ääni, kuten entisaikojen karhulaulut sen osoittivat. *Kuusamon Karhustoorit* -kokonaisuudessa kuusamolaislähtöiset räppärit toimivat tarinankertojina vieden kuulijat tiettyyn aikaan ja paikkaan.

Kuva 25. Still-kuva Kuusamon Karhustoorit musiikkivideosta. Kuvaus: Henry Kestilä, 2018.

Musiikkivideosta tuli mielestäni mielenkiintoinen vaikka alkuperäinen idea yhteisöllisestä kokonaisuudesta ei täysin toteutunutkaan. Videossa taide, luontokuva, paikka ja populaarikulttuuri nivoutuu yhteen ja näin luo uusia esitystapoja esimerkiksi luontovideoille.

Kaiken kaikkiaan kokonaisuus oli onnistunut ja toimii hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka eri alojen yhteistyönä voidaan tehdä vastaavaa. Itselläni ei ennen projektia ollut kokemusta musiikkituotannon teosta. Ensi-esityksen jälkeen musiikkivideo julkaistiin YouTubessa, josta jaoin sitä eri sosiaalisen median kanaviin ja ryhmiin. Pääasiassa palaute oli positiivista. Ainoa mihin muutamat kommentoijat tarttuivat oli kappaleen sanat ”*Postiluukusta kurkkaan – ei mainoksille, mutta koko Kuusamo huutaa nyt ei kaivoksille*” Pitkään jatkunut kaivoskeskustelu Kuusamossa jakaa mielipiteitä ja aavistelinkin sen kirvoittavan keskustelua. Pidän kuitenkin siitä, että taiteen keinoin voidaan ottaa kantaa niihin asioihin, jotka tekijä kokee tärkeäksi.

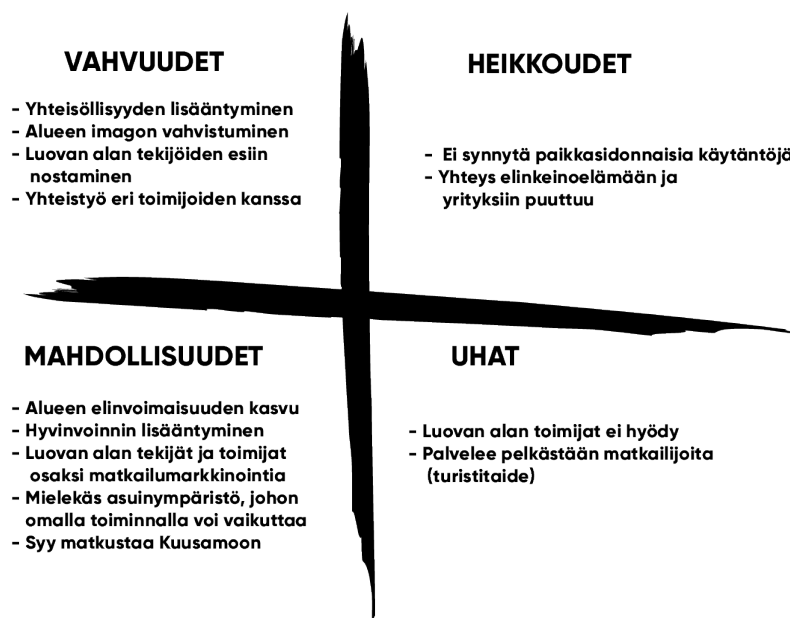
5.3.4. *Kuusamo Bear Stories* - kolme tapaa soveltaa taidetta

Yhteinen Taival -osallistava taidetyöpaja, *Karhun jälki* -yhteisnäyttely ja *Kuusamon Karhustoorit* -musiikkituotanto koostavat kokonaisuuden nimeltä *Kuusamo Bear Stories*. Lähtökohtana *Kuusamo Bear Storiesille* oli lähteä kehittämään alueelle erilaista taideperustaista toimintaa karhutematiikan pohjalta. Taide on oiva väline tarinankerrontaan. Sen avulla voidaan herättää vanhat uskomukset ja tarinat henkiin, kuten teki Akseli-Gallen Kallelakin maalatessaan Kalevalan hahmot ja maisemat. Soveltavassa taiteessa toiminnan tavoitteet ja toimintaa osallistuvat yhteisöt ja muut toimijat määrittävät millaista taiteellista toimintaa yhteistyössä syntyy ja millaisia ilmaisukeinoja käytetään (Huhmarniemi, 2018b, s. 25).

Ei ole siis vain yhtä oikeaa tapaa soveltaa taidetta vaan taiteen soveltavia menetelmiä voidaan hyvin erilaisia toimintamuotoja. Tämä oli myös tutkimukseni tavoite, kokeilla käytännössä millä ja missä soveltavaa taidetta voidaan hyödyntää. Toinen mielenkiintoinen näkökulma on siinä, miten sama tematiikka, karhu ja Kuusamo näyttäytyy näiden eri soveltavan taiteen -toiminnoissa. Kokonaisuutena nämä toimivat mielestäni hyvin, koska niitä sitoi sama aihe ja paikkasidonnaisuus. Se, että ilmaisutavat olivat hyvin poikkeavia toisistaan, näytti sen, että soveltavaa taidetta voidaan käyttää hyvin erilaisissa yhteyksissä, myöskin niin, että vuorovaikutus tapahtuu muiden luovien alojen tekijöiden kanssa.

Tasapainon löytyminen yleisön, yhteisön, taiteilijoiden ja muiden toimijoiden välillä voi olla haastavaa. Riippuen kenen kanssa yhteistyötä tehdään, voi yhteisötaiteen menetelmät muistuttaa yhteiskuntasuunnittelua, aktivismia, sosiaalityötä tai kasvatusta. (Kantonen, 2005, s. 40.) Myöskin yhteistyössä syntyneiden teosten sijoituspaikka määrittää niiden merkityksiä uudelleen. Esimerkiksi Jokelan mukaan luonnossa oleva taide haastaa meidät miettimään keitä olemme ja mikä meidän paikkamme sen kiertokulussa on (Hoikkala, 2019). Karhunkierrosta merkkäavat puukiekot vievät meidät takaisin luontoon ja niihin maisemiin, missä menneinä aikoina seurasimme karhun jälkiä. Kuten unohdettu menneisyys ja luonnollinen elämän kiertokulku, myös kiekot hetkellisesti nostavat uuden tarkoituksensa kautta esille jotain, kunnes taas lopulta katoavat.

Seuraavaksi listaan lyhyesti *Kuusamo Bear Stories* -projektin yhteydessä mielestäni esiin tulleita vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia, joita tämän kaltaiset toimintamallit voivat synnyttää:

Kuva 26. SWOT-analyysiin perustuva nelikenttä. Kaavio: Jonna Kalliomäki, 2019.

Tämän analyysin pohjalta voidaan havaita, että parhaimmillaan toiminta vahvistaisi entisestään kulttuuriperintöämme liittyen karhuihin ja samalla Kuusamon profiloitumista mielenkiintoiseksi kulttuurikohteeksi. Tämä hyödyttäisi niin alueen asukkaita, luovan alan toimijoita, kuin Kuusamoon matkaavia turisteja. Vahvuutena ehdottomasti näen, alueen kehittämiseksi toimintaa tehdään yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa, niin että toiminta muodostaisi paikkasidonnaisia käytäntöjä alueelle. Sitouttaisın kehittämistoimintaan mukaan myös Kuusamon kaupungin ja alueen muita elinkeinon harjoittajia ja matkailuyrityksiä. Koen, että tarinallisuus liittyen Kuusamoon ja karhuun ja niiden esiin tuominen taiteen avulla korostaisivat alueen paikallisidentiteettiä ja nivoutuisivat yhteen osaksi kulttuuri- ja elämysmatkailua. Nyt muodostunutta kokonaisuutta *Kuusamo Bear Storiesia* voidaan pitää tämän kaltaisen toiminnan pilottimallina.

5.3.6. Tuloksia ja kehittämissuhteita uusille karhun jäljille

Tutkimustehtäväni oli tuoda karhun merkitykset esille Kuusamossa taiteen keinoin, yhteistyössä alueen asukkaiden ja toimijoiden kanssa ja vahvistaa näin alueen paikallisidentiteettiä. Tutkimus osoitti, että soveltavan taiteen avulla voidaan tuoda alueelle merkittävät asiat näkyväksi ja kuulluksi erilaisten yhteisötaiteen keinoin. Jotta identiteetti vahvistuisi tulisi toiminnan olla jatkuvaa. Sen tulisi myös sitouttaa laajemmin alueen muut toimijat osaksi yhteistä päämäärää; vahvistamaan taiteen kautta karhun tarinaa Kuusamossa.

Kuusamo Bear Stories toimii esimerkkinä siitä, millaisia toimintamalleja soveltavassa taiteessa voidaan käyttää. Projekti toimi myös pilottina siitä, millaisia toimintamalleja voidaan hyödyntää, kun halutaan lisätä alueen elinvoimaisuutta ja paikan identiteettiä. Samalla vahvistetaan luontosuhdetta ja tuodaan kulttuuriperintö näkyväksi, jolloin elinehtomme kannalta tärkein eli luonto ja sen tuottamat ekosysteemipalvelut tuodaan osaksi tietoisuutta.

Tutkimus venytti toiminnallaan luontokuvan ja taiteen määritelmiä ja toi ne näkyväksi sellaisissa muodoissa ja esitysformaateissa, missä niitä ei perinteisesti mielletä esitettävän. Karhuun liittyvän kulttuuriperinnön esiin nostaminen taiteen avulla mahdollistaa monenlaisia lähestymistapoja ja välineitä aiheen käsittelyn tueksi. Järvisen mukaan (2000), Pohjois-Amerikan intiaanien, Japanin ainujen ja suomensukuisten kansojen tiedetään harjoittaneen lepyttelykeinoja ja rituaaleja karhunkaadon yhteydessä. Suomessa ennen karhumetsälle lähtöä käytiin muun muassa saunassa ja pukeuduttiin puhtaisiin vaatteisiin. (Järvinen, 2000, s. 98–100.) Voisiko tämän päivän toimintakin olla luontoa kunnioittavampaa? Ja miten sitä voitaisiin taiteen kautta korostaa? Uskon, että tämän kaltaiset kulttuurituotteet kiinnostaisivat matkailijoita, samalla virkistäen paikallisten elämää ja vahvistaen Kuusamon profilia luontokaupunkina.

Oheisessa kaaviossa pohdin mitä tämän kaltainen toiminta voisi jatkossa olla:

Kuva 27. Mitä toiminta voisi jatkossa olla. Kaavio: Jonna Kalliomäki, 2019.

Kuusamo Bear Stories -kokonaisuuden jälkeen liityin Kuusamon Nuorkauppakamariin. He hakivat *We Bear Kuusamo* -brändilleen projektipäällikköä kehittämään ja tuotteistamaan sitä eteenpäin. Hain tehtävään ja kuluvana vuonna, 2019, toimin brändin projektipäällikkönä yhdessä tiimin kanssa. Projektipäällikkönä lähdin avaamaan toimintamahdollisuuksia palvelumuotoilun kautta. Vuoden 2019 tavoitteena on, että *We Bear Kuusamo* tuo toiminnallaan elinvoimaisuutta alueella ja paikallisille. Toiminnassa tullaan järjestämään tapahtumia ja työpajoja Kuusamossa. Karhu edustaa yhdessä tekemistä, syytä asua Kuusamossa. Sen yhtenä tavoitteena on tuoda taide ja kulttuuri osaksi ihmisten elämää ja sitä kautta lisäten hyvinvointia. Toiminta jatkaa sitä ajatusta mikä on soveltavan taiteen perusajatus eli tuotetaan yhdessä toimintaa, joka kehittää aluetta niin, että kanssatoimijoina on alueen yritykset ja asukkaat. Ensimmäinen tapahtuma pidettiin huhtikuussa 2019 Ruka Ski Pride -tapahtuman yhteydessä (kuva 28). Avustusta toiminnan jatkoon haimme Rajaseutu ry:ltä, jolta tuli toukokuussa 2019 myönteinen päätös. Toimintamme kautta haluamme edistää yhteisöllisyyttä ja sitouttaa nuoria jäämään kotiseudulle, luomalla Kuusamoon osallistumisen mahdollisuuksia.

Kokonaisuudessa *Kuusamo Bear Stories* -projekti ja sen jatko on osoittanut, että yhteisöllisyys on merkittävä tekijä, identiteetin ja yhteishengen vahvistamisessa. Toiminnan kautta eri ikäiset ihmiset saatetaan yhteen. Taiteen merkitys tämän kaltaisissa projekteissa tulee myös konkreettisesti näkyväksi, piristäen arkista elämää. Parhaimmillaan osallistuminen on voimaannuttava kokemus ja luo ainutkertaisen elämyksen.

Kuva 28. Ensimmäinen We Bear Kuusamo -tapahtuma Rukan Ski Priden yhteydessä Saaruan huipulla 6.4.2019. Kuvakoollaasin valokuvat: Jonna Kalliomäki ja Elise Ylitalo, 2019.

6. POHDINTAA

Kun vuonna 2017 seison Kuusamon Suurpetokeskuksen pihalla, minulle oli selvää, että Kuusamo Karhunkierroksineen omasi paikkana tietynlaisen suhteen karhuihin. Mitä huomaamme ympäröivästä ympäristöstä on jokaiselle kokemuksena erilainen ja osaltaan kokemusta värittää ulkoiset ärsykkeet, joille altistumme lukemalla lehtiä, katsomalla tv:tä, selailemalla sosiaalista mediaa tai kuuntelemalla naapurin karhujuttuja. Karhutarinasto oli kuitenkin jotain, joka kumpusi syvemmältä kuin mitä se kaupallisessa markkinataloudessa näyttäytyy. Se on ollut meissä aikojen alusta.

Ajan saatossa me ihmiset olemme kehittyneet, mutta eläimet, kuten karhu on pysynyt samana. Kehittyvä yhteiskunta on saanut meidät unohtamaan menneisyytemme ja suhteemme luontoon. Kun ennen opittiin eläimiltä ja luonnosta niin nykypäivän kosketus luonnonvaraisiin eläimiin perustuu lapsilla lastenkirjoihin ja televisiosarjoihin. (Järvinen, 2000, s. 247–248.) Emme voi konkreettisesti palata menneeseen, mutta esimerkiksi taiteen kautta voimme nostaa sieltä tärkeinä pitämiämme asioita ja käsitellä niitä uudella tavalla, niin että emme unohda millainen merkitys luonnolla on ollut kehityshistoriassamme ja millainen merkitys sillä on tulevaisuudessa.

Kun lähdetään taiteen kautta miettimään, kuinka kehittää jotain aluetta, on hyvä paneutua alueen historiaan ja kulttuuriin. Näin teoksista ei tule irrallisia, paikkaan kuulumattomia vaan ne vahvistavat jo olemassa olevaa kulttuurista identiteettiä. Koen, että on ainutlaatuista, että pohjoisena kansana meillä on ollut niin merkittävä suhde karhuihin, kuten lukuisat karhuin liittyvät tutkimukset ovat meille osoittaneet. On ollut mielenkiintoista tarkastella, kuinka karhusuhde on muuttunut ja kuinka meidän 200 karhulle antaman nimen lista on itsellä lisääntynyt nimillä, kuten Juuso, Mörkö ja Halkikorva. Ja kun tiedetään, miten ennen on suhtauduttu karhuihin ja mitä millä tavoin karhu nyt meille näyttäytyy, voidaan kestäväällä tavalla lähteä kehittämään tätä luonnon tarjoamaan kulttuurillista palvelua eteenpäin.

Lähdin kehittämään tutkimuksessani Kuusamon kulttuurista identiteettiä karhuteeman avulla, koska koin, että karhu Kuusamon tunnuseläimenä toimi hyvin symbolisena

yhteen liittäväenä voimana. Tätä merkitystä vahvisti osaltaan toiminnan toteuttamispaikat Karhunkierros ja Karhuntassu. Karhuteema loi myös erilaisia versioita itsestään Kuusamoon. Samana vuonna julkaistiin Vesa Tuomisen ja Esa Silanderin kirjoittama kirja Karhumies, joka kertoo Sulo Karjalaisesta ja hänen elämästään karhujen kanssa. Myöhemmin samana syksynä pystytettiin pronssinen patsas Sulosta ja Juusosta Kuusamon keskustaan. Näin oma projektini nivoutui osaksi Kuusamon karhutarinaa niin, että ääni oli kuusamolaisilla ja Kuusamoon matkanneilla.

Alusta asti oli selvää, että halusin lähteä tekemään toimintaa yhteisötaiteen keinoin niin, että esille tulisivat paikalliset tekijät. Tämä oli myös osa tutkimustehtävääni. Jotta asuminen jollakin paikkakunnalla olisi mielekästä, on mielestäni asukkailla oltava mahdollisuus osallistua erilaisiin aluetta kehittäviin toimintoihin. Näin he voivat luoda merkityksiä ja merkittävyyttä asuinpaikkaan, ja sitä kautta omaan elämään. Kun mietin mielenkiintoisia kohteita Suomessa ja maailmalla niin mielenkiintoisuus usein lähtee paikallisten luovien alojen tekijöistä, rosoisuudesta, kotikutoisuudesta, vaihtoehtoisesta kulttuurista, eli siitä, että paikka on asukkaidensa näköinen. Antamalla arvostusta paikallisille ja nostamalla heidät näkyville, lisää asumisen mielekkyyttä ja paikan autenttisuutta.

Tutkimukseni osoitti, kuinka erilaisia yhteisötaiteen muotoja voidaan soveltaa ja kuinka luovan alan toimijat ja toiminta on merkityksellistä alueelle. Tutkimus valotti myös sitä kuinka totuttuja rajapintoja taiteen ja kansantaiteen tai populaarikulttuurin välillä voidaan murtaa. Jatkotutkimuksessa paneutuisin vieläkin konkreettisemmin siihen mitä tämä kaikki tulevaisuudessa voisi Kuusamossa olla ja millä tavoin se resonoi kasvavan matkailun kanssa. Tärkeintä olisi myös, että toimintamalli loisi alueelle vakiintuneita käytäntöjä ja sitä kautta jatkuvuutta.

Olen iloinen, että sain soveltaa taidetta kolmen hyvin erilaisen projektiosuuden parissa. Olen tehnyt tätä tutkimusta parhaani mukaan niillä resursseilla ja aikapuitteissa, mitä minulla oli käytettävissä. Tutkimus antoi minulle varmuutta lähteä soveltamaan taidetta ja tuomalla se osaksi erilaisia toimintaympäristöjä ja tapahtumia. Päämääränä ei ollut niinkään taideteoksen luominen vaan taiteen tuominen osaksi ihmisten elämää. Jokainen *Kuusamo Bear Storiesin* kolmesta osuudesta oli onnistunut tulos siitä, miten yhteisön avulla voidaan luoda jotain uutta, joka palvelee paikallista kulttuuria, sen

asukkaita ja Kuusamoa. Kysymyksenä esiin nousi, miten tästä saisi jatkuvaa ja osaksi paikkasidonnaisia käytäntöjä? Osaltaan Kuusamon Nuorkauppakamarin We Bear Kuusamo -projekti jatkaa Kuusamon karhutarinaa, mutta harrastustoiminta tarvitsisi rinnalleen myös muita sitoutuneita alueen toimijoita ja ymmärrystä luovan alan potentiaalista, kun puhutaan eri alojen kasvumahdollisuuksista. Kokonaisuus toimii alustana, minkä avulla toimintaa voidaan soveltaa ja kehittää myös jatkossa.

7. LÄHTEET

Anttila, M. (2008). *Taidekehän tarina: Kankaanpään kulttuurinen ja fyysinen muutos taidekaupungiksi diskurssien valossa*. (Väitöskirja). Espoo: Teknillinen korkeakoulu. Haettu 21.5.2019 osoitteesta: <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/4593>

Anttila, P. (2006). *Tutkiva toiminta ja ilmaisu, teos, tekeminen*. Hamina: Akatiimi.

Anttila, P. (2007). *Realistinen evaluaatio ja tuloksellinen kehittämistyö*. Hamina: Akatiimi.

Bardy, M. (2007). Taiteen paluu arkeen. Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo, P. Korhonen, (toim.), *Taide keskellä elämää* (s. 21–33). Nykyaiteen museo Kiasman julkaisuja 106/2007. Helsinki: Like.

Bieder, R. (2008). *Pieni Karhukirja*. Jyväskylä: Gummerus.

Branderburg, von C. (2008). *Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä: näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön*. Opetusministeriön julkaisuja 2008:12. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-516-7>

Cronberg, T. (2010). Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-930-1>

Ervasti, S. (1991). Kuusamon matkailun vaiheita. *Koillissanomat*. 13.11.1991, 20.11.1991, 3.12.1991, 9.12.1991, 3.1.1992.

Eskola, J. & Suoranta, J. (2001), *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Forss, A. (2007). *Paikan estetiikka: Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Haataja, A. (2019). Väärin kuvattu luonto. *Vihreä Lanka*. Haettu 2.4.2019 osoitteesta: <https://www.vihrealanka.fi/juttu/v%C3%A4%C3%A4rin-kuvattu-luonto>

Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H., & Tani, S., (toim.), (1997). Johdatus nykymaantieteeseen. Teoksessa T. Haarni, M. Karvinen, H. Koskela & S. Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema: Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen* (s. 9–34). Tampere: Vastapaino.

Haila, Y. (2004). *Retkeilyn rikkaus: luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Helsinki: Kustannus Oy Taide.

Heikkinen, H. & Jyrkämä, J. (1999). Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa H. Heikkinen, R. Huttunen & P. Moilanen (toim.), *Siinä tutkija missä tekijä: Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja* (s. 25–62). Jyväskylä: Atena kustannus.

Heikkinen, H. (2008). Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa H. Heikkinen, E. Rovio & L. Syrjälä (toim.), *Toiminnasta Tietoon – Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat* (s. 16–38). Helsinki: Kansanvalistusseura.

Herranen, K., Houni, P. & Karttunen, S. (2013). ”Pitäisi laajentaa työalaansa” Kuvataiteilijoiden ammattirooli ja osaamistarpeet tulevaisuuden työelämässä. Cuporen julkaisuja 21, Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö. Helsinki: Unigrafia. Haettu 19.5.2019 osoitteesta: <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/kaisa-herranen-pia-houni-ja-sari-karttunen-pitaisi-laajentaa-tyoalaansa>

Hiltunen, M. (2008). Pohjoista loistetta – Tulikettu ja muita taidetekoja. Teoksessa Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.), *Taide keskellä elämää* (s. 136–142). Nykytaiteen museo Kiasman julkaisuja 106/2007. Helsinki: Like.

Hiltunen, M. (2009). Yhteisöllinen taidekasvatus: Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä. (Väitöskirja). Rovaniemi: Lapin Yliopisto. Haettu <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-20111141039>

Hoikkala, H. (2019). Oranki villi taidemetsä. *Yle Uutiset* 01.03.2019. Haettu 17.5.2019 osoitteesta: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/03/01/erilainen-taidenayttely-keskella-metsaa-pellossa-onko-tama-aito-taideteos-vai>

Honour, H. & Fleming, J. (2001). *Maailman taiteen historia*. (Suom. M. Itkonen-Kaila, J. Kokkonen, R. Mattila, T. Palin & S. Sauri.) Helsinki: Otava.

Houessou, J. (2010). *Teoksen synty: kuvataiteellista prosessia sanallistamassa*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 108. Helsinki: Aalto-Yliopisto.

Huhmarniemi, M. (2011). Ekoaktivismia, yhteisötaidetta, pupuja ja kyyhkysiä: *Biotaide, Art & Sci ja arviointi*, *Synteesi*, 2011(3), 22–44.

Huhmarniemi, M. (2012). Soveltavan kuvataiteen maisteriohjelma: taidetta ympäristön, yhteisöjen ja yritysten tarpeisiin. Teoksessa T. Seppänen (toim.), *Taidetta, kulttuurien yhteistyötä ja uusia verkostoja* (s. 28–31). Tornio: Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu.

Huhmarniemi, M. (2013). Porotaide; Nykytaidetta, kaupunkitaidetta ja Lapin matkailumarkkinointia. *Tahiti* 4/2013. Haettu 23.4.2019 osoitteesta: <http://tahiti.fi/04-2013/dossier/porotaide-%E2%80%93nykytaidetta-kaupunkitaidetta-ja-lapin-matkailumarkkinointia/>

Huhmarniemi, M. (2016). *Marjamatkoilla ja kotipalkisilla: keskustelua Lapin ympäristökonflikteista nykytaiteen keinoin*. (Väitöskirja). Rovaniemi: Lapin Yliopisto. Haettu <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-898-5>

Huhmarniemi, M. (2018a). Avainkäsitteitä ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyöhön Lapissa. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun* (s. 23–26). Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Huhmarniemi, M. (2018b). Porotaide turistitaiteena. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun* (s. 96–105). Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Huhmarniemi, M. & Jokela, T. (2018). Ympäristötaide taiteilijan soveltavana ja integroituna osaamisena. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun* (s. 107–121). Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Huovinen, T. & Rovio, E. (2008). Toimintatutkija kentällä. Teoksessa H. Heikkinen, E. Rovio & L. Syrjälä (toim.), *Toiminnasta Tietoon – Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat* (s. 94–113). Helsinki: Kansanvalistusseura.

Häyrynen, M. (2011). Miten Suomi maisemoitui. Teoksessa P. Bonsdorff von, S. Heinänen & V. Kaukio (toim.), *Tunne Maisema* (s.23–37). Helsinki: Maahenki Oy.

IHME, (2016). IHME-pajat: Taiteilija Nuorisotalolla. *IHME-nykytaidefestivaali*. Haettu 17.5.2019 osoitteesta: <https://www.ihmefestival.fi/tag/otto-karvonen/>

JCI, (2019). Suomen Nuorkauppakamarit. Haettu 10.5.2019 osoitteesta: <https://nuorkauppakamarit.fi/info/>

Jokela, T. (1999). Katse maiseman kaipuuseen. Teoksessa T. Jokela (toim.), *Tunturi taiteen ja tieteen maisemissa* (s. 12–17). Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Jokela, T., Hiltunen, M., Huhmarniemi, M. & Valkonen, V. (2005). 9.3. Paikan ja sosiokulttuurisen tilanteen kartoitus. *Ympäristö, yhteisö ja taide*. Lapin yliopisto. Haettu 18.3.2019 osoitteesta: <http://ace.ulapland.fi/yty/>

Jokela, T. (2013). Engaged Art in the North: Aims, Methods, Context. Teoksessa T. Jokela, G. Coutts, M. Huhmarniemi & E. Härkönen (toim.), *Cool: Applied Visual Arts in the North* (s. 10–21). Rovaniemi: Publications of the Faculty of Art and Design of the University of Lapland.

Jokela, T. & Huhmarniemi, M. (2018). Art-based action research in the development work of arts and art education. Teoksessa G. Coutts, E. Härkönen, M. Huhmarniemi & T. Jokela (toim.), *The Lure of Lapland – A handbook for Arctic Art and Design*. (s. 9–23). Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Jokela, T., Huhmarniemi, M., Haataja, C., & Issakainen, T. (2018) Ympäristötaide matkailun lisäarvoksi ja matkailuala taiteilijan työksi. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun*. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Jäntti, M. (2018). Kuusamon lentokentän matkustajamäärissä Suomen suurin kasvu. *Yle uutiset 18.4.2018*. Haettu 28.4.2019 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-10165829>

Järvinen, A. (2000). *Ihmiset ja eläimet: humanistinen eläinkirja*. Helsinki: WSOY.

Kantonen, L. (2005). *Teltta: kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa*. Helsinki: Like.

Karjalainen, P. (2006). Topobiografinen paikan tulkinta. Teoksessa S. Knuuttila, P. Laaksonen & U. Piela (toim.), *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu* (s. 83–92). Jyväskylä: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Karppinen, H. & Poranen, A. (2001). Miten mitata alueellista kulttuuria?: Kulttuurin työllistävyys ja sosioekonominen merkitys Kainuussa. Teoksessa S. Riukulehto (toim.), *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. (s. 63–78). Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Keskitalo-Foley, S. (2006). Kolme näkökulmaa Lapin paikkana kokemiseen. Teoksessa S. Knuuttila, P. Laaksonen & U. Piela (toim.), *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu* (s. 129–146). Jyväskylä: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kester, G. (2004). *Conversation pieces - community and communication in modern art*. Kalifornia: University of California Press.

Kiasma, (2018). Näyttelyt: Pilvi Takala – Toinen vuoro. *Kiasma*. Haettu 2.4.2019 osoitteesta: <https://kiasma.fi/nayttelyt/pilvi-takala/>

Kivinen, K. (2019). Shamaaneja, tähtikarttoja ja ekologista perinnetietoa: kohti luontokeskeistä ajattelua. Teoksessa S. Hacklin & S. Oksanen (toim.), *Yhteiselo*. Nykytaiteen museon julkaisuja 166 / 2019 (s. 70-95). Helsinki: Kiasma.

Knuuttila, S. (2006). Paikan moneus. Teoksessa S. Knuuttila, P. Laaksonen & U. Piela (toim.), *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu* (s. 7–11). Jyväskylä: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Koillissanomat, (1970). *Yli 2000 mk uimahallirahastoon Karhujuhlilla 5000 osallistujaa* julkaistu Koillissanomissa 22. 9.1970. *Korppikerhon Repo vaihtoi omistajaa* julkaistu Koillissanomissa 1970.

Koivunen, H. & Marsio, L. (2006). *Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet*. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50. Haettu <http://urn.fi/URN:ISBN:952-485-257-8>

Kolström, T. (2010). Mitä ekosysteemipalvelut ovat? Teoksessa J. Hiedanpää, L. Suvantola & A. Naskali (toim.), *Hyödyllinen luonto: ekosysteemipalvelut hyvinvointimme perustana* (s. 19–32). Tampere: Vastapaino.

Kuusamo.fi, (2019). Kuusamon kaupunki: yleistietoa. *Kuusamo*. Haettu 2.4.2019 osoitteesta: <http://www.kuusamo.fi/yleistietoa>

Lacy, S. (1995). Debated territory: Towards a critical language for public art. Teoksessa S. Lacy (toim.), *Mapping the terrain: new genre public art* (s.171–185). Seattle: Bay Press.

Leikola, A. (1997). *Luonnon äärellä*. Helsinki: WSOY.

Leikoski, E. (toim.) (2005). *Ruka: ensimmäiset 50 vuotta*. Kuusamo: Rukakeskus Oy.

Lippard, L. (1997). *The Lure of the Local: Senses of Place in a Multicentered Society*. New York: The New Press.

LUKE, (2019). Luonnonvaratietoa: karhu. Haettu 21.5.2019 osoitteesta: <https://www.luke.fi/tietoa-luonnonvaroista/riista/karhu/>

Luonnontila (2016). *Suomen keskeisimmät ekosysteemipalvelut*. Haettu 2.4.2019 osoitteesta: <https://www.luonnontila.fi/ekosysteemipalvelut/>

Massey, D. (2008). *Samanaikainen tila*. M. Lehtonen, P. Rantanen & J. Valkonen (toim.), J. Rovio (suom.), Tampere: Vastapaino.

Naskali, A. (2010). Ekosysteemipalvelun termodynaamiset juuret. Teoksessa J. Hiedanpää, L. Suvantola & A. Naskali (toim.), *Hyödyllinen luonto: ekosysteemipalvelut hyvinvointimme perustana* (s. 33–51). Tampere: Vastapaino.

Pentikäinen, J. (2005). *Karhun kannoilla*. Helsinki: Yliopistopaino.

Riikonen, H. (1997). Aluetietoisuuden sisältö paikallisyhteisössä: Sukupolvet ja muistinvaraiset alueet. Teoksessa T. Haarni, M. Karvinen, H. Koskela & S. Tani, (toim.), *Tila, paikka ja maisema: Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen* (s. 179–189). Tampere: Vastapaino.

Seppänen, J. (2005). *Visuaalinen kulttuuri: teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle*. Tampere: Vastapaino.

Sihvonen, J. (2015). Ihmiskuvia, eläimiä ja antropologisia koneita. Teoksessa K. Lummaa & L. Rojola (toim.), *Posthumanismi* (s. 81–108). Turku: Eetos.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, (2017). *Luova talous ja aineettoman arvon luominen kasvun kärjiksi: luovat alat Suomen talouden ja työllisyyden vahvistajina -työryhmän raportti*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö Haettu <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-464-1>

Opetus- ja kulttuuriministeriö, (2018). *Taide ja kulttuuri osana alueiden kehitystä: näkymä vuoteen 2025*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:20. Haettu <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-566-2>

Oksanen, S. (2019). Museo kompostina – muunlajisuus, materiaalit ja rytmi. Teoksessa Hacklin, S. & Oksanen, S. (toim.), *Yhteiselo*. Nykytaiteen museon julkaisuja 166 / 2019 (s. 70-95). Helsinki: Kiasma.

Pentikäinen, J. (2005). *Karhun kannoilla: Metsänpitäjä ja Mies*. Helsinki: Etnika Oy.

Piesala, P. Ekosysteemipalvelut. *Luovasti luonnonvaroista: Suomen luonnonvarat*.
Haettu 22.4.2019 osoitteesta:
https://www.edu.fi/luovasti_luonnonvaroista/suomen_luonnonvarat/ekosysteemipalvelut

Piludo, V. (2019). *The Forestland's Guests: Mythical Landscapes, Personhood, and Gender in the Finno-Karelian Bear Ceremonialism*. (Väitöskirja). Helsinki: Helsingin Yliopisto. Haettu [http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-4802-5](http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN%20978-951-51-4802-5)

Rautalahti, H. (2019). Väitös: Karhuseremonia kertoo muinaisesta suomalaisesta uskomusmaailmasta. Akateemisen teologian näkökulmia ajankohtaisiin tutkimusaiheisiin julkaistu 15.01.2019. Haettu 4.4.2019 osoitteesta <https://www.teologia.fi/ajankohtaista/1595-vaeitoes-karhuseremonia-kertoo-muinaisesta-suomaisesta-uskomusmaailmasta>

Salokorpi, J. (2018). Karhuja kaadettiin ennätysellisen paljon – määrä kasvoi edellisyksystä yli 40 prosenttia. Yle Uutiset. Haettu 3.4.2019 osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-10492915>

Šedá, K. (2005). *There is Nothing There*. Haettu 22.4.2019 osoitteesta: <http://www.katerinaseda.cz/en/>

Soveltavan kuvataiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelma, Lapin yliopisto (2019). Haettu 18.1.2019 osoitteesta: <https://www.ulapland.fi/FI/Yksikot/Taiteiden-tiedekunta/Opinnot/Soveltavan-kuvataiteen-ja-luontokuvauksen-maisteriohjelma>

Suonpää, J. (2001). *Luontokuvan totuuden hetki*. Helsinki: Musta Taide.

Suonpää, J. (2002). *Petokuvan raadollisuus: Luontokuvan yhteiskunnallisten merkitysten metsästys*. Tampere: Vastapaino.

Ruka-Kuusamo Matkailu ry, (2019). *Gateway to Kuusamo – Lapland: kansainvälistyvän Ruka-Kuusamo matkailualueen kilpailukykyyn kehittäminen -hanke*. Haettu 18.5.2019 osoitteesta: <https://www.ruka.fi/gateway-to-kuusamo-lapland>

Varto, J. (2007). Dialogi. Teoksessa M. Bardy, R. Haapalainen, M. Isotalo & P. Korhonen (toim.), *Taide keskellä elämää* (s. 62–66). Keuruu: Nykyaiteen Museo Kiasma.

Vilkuna, J. (1997). Kaupungin eletetyt ja institutionaaliset luonnot. Teoksessa T. Haarni, M. Karvinen, H. Koskela & S. Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema: Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen* (s. 9–34). Tampere: Vastapaino.

Vuoden Luontokuva, (2019). Vuoden Luontokuva 2019. Haettu 2.4.2019 osoitteesta: <http://www.vuodenluontokuva.fi/vlk/>

Ympäristöministeriö, (2018). Unescon maailmanperintöluetteloon ehdotettavia kohteita haetaan nyt Suomessa. Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu. Haettu 19.5.2019 osoitteesta: [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Unescon_maailmanperintoluetteloon_ ehdote\(47035\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Unescon_maailmanperintoluetteloon_ ehdote(47035))